

Co-funded by
the European Union

GreenVETers: Inbedding van "burgeroverleg"
en "deliberatieve democratie" voor duurzame
ontwikkeling in de officiële curricula van
beroepsonderwijs en -opleiding

Het GreenVETers Handboek over de Green Deal en burgerinspraak

Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
2. De Europese Green Deal	5
2.1. Wat is de Europese Green Deal?	5
2.2. Huidig beleid en wat is uitgevoerd	6
2.3. Hoe kunnen de voorgestelde doelstellingen worden bereikt?	9
2.4. Activiteiten	12
3. Burgerinspraak en betrokkenheid	13
3.1. Wat is burgeroverleg?	13
3.2. Burgerinspraak bij milieuvraagstukken	16
3.3. Onderwijs voor milieubewustzijn	18
3.4. Overgang voor deliberatieve systemen	23
3.5. Activiteiten	30
4. Klimaatactie via deliberatieve systemen	31
4.1. Het verband tussen de Europese Green Deal en Milieuburgerschap	31
4.2. Effectief reageren op klimaatproblemen	34
4.3. Activiteiten	37
5. Conclusie	38
Oplossingen voor alle activiteiten	39
Referenties	41

1. Inleiding

Het Erasmus+ project "GreenVETers: Embedding 'citizen deliberation' and 'deliberative democracy' for sustainable development in official VET curricula" beoogt opleiders en cursisten in beroepsonderwijs en -opleiding vertrouwd te maken met bovengenoemde democratische beginselen. Het hoofddoel is om opleiders bij te scholen door opleidingen en middelen aan te bieden, zodat zij studenten, met name in landbouw- en ingenieursopleidingen, beter kunnen begeleiden bij het ontwikkelen van hun deliberatieve vaardigheden en hen beter kunnen voorbereiden op het gebruik van deze beginselen in hun toekomstige beroep. Het GreenVETers-project is dus gericht op de groene transformatie op lange termijn van de vakgebieden landbouw en techniek en hun rol in duurzame ontwikkeling door de personen in opleiding in staat te stellen tot deze beroepsbevolking toe te treden.

Dit handboek over de Green Deal en burgerberaadslaging is het eerste van de vier projectresultaten van GreenVETers en dient als uitgangspunt om opleiders in beroepsonderwijs en -opleiding en geïnteresseerde stagiairs te informeren over de Europese Green Deal en de beginselen van burgerberaadslaging. Bovendien verkent het Handboek de rol die deliberatieve democratie kunnen spelen en al spelen bij het bereiken van de doelstellingen van de Europese Unie op het gebied van koolstofneutraliteit. Dit handboek bestaat uit drie hoofdstukken, die elk eindigen met een deel over activiteiten. Deze kunnen door de docenten worden gebruikt om zichzelf te testen of om studenten te testen na inleidende lessen over elk van de drie onderwerpen: (I) de Europese Green Deal, (II) Burgerinspraak en -betrokkenheid, en (III) Klimaatactie via deliberatieve systemen. De oplossingen staan aan het eind.

Voor meer advies over hoe studenten in het beroepsonderwijs les kunnen krijgen over de Green Deal van de EU, burger overleg, burgerbetrokkenheid en klimaatactie, kunnen docenten gebruik maken van het tweede projectresultaat van GreenVETers; de Pedagogische Gids. Ondertussen kan het derde projectresultaat, de Online Training Course, worden gebruikt om de opgedane kennis over de relevante onderwerpen zowel te onderwijzen als te testen. Ten slotte zal GreenVETers een verslag opstellen met de titel "The Way Ahead: A Collection of

"Good Practices" opstellen na een reeks Socratische Seminars en openbare discussies tussen opleiders in beroepsonderwijs en -opleiding en hervormers en actoren op het gebied van milieubeleid, die tijdens de looptijd van het project in alle partnerlanden zullen plaatsvinden.

De vijf partners waaruit het GreenVETers-consortium bestaat, worden hieronder weergegeven met een korte beschrijving van hun visie en werkzaamheden.

Het consortium GreenVETers

www.pro-work.nl

Stichting Kenniscentrum PRO WORK bevordert de loopbaanontwikkeling van mensen met een (grote) afstand tot de arbeidsmarkt en/of de samenleving in het algemeen, geschoolde werknemers en anderen die behoefte hebben aan coaching, training en begeleiding in uiteenlopende sectoren en onderwerpen, nationaal en internationaal.

Het Polish Farm Advisory and Training Centre Not-For-Profit Sp. z o.o. is een particuliere onderneming zonder winst oogmerk die adviesdiensten verleent aan Poolse landbouwbedrijven en individuele landbouwers. Onze doelstellingen zijn: bevordering van plattelandontwikkeling, revitalisering van plattlandsgebieden en bevordering van de ondernemersgeest door het delen van kennis en informatie aan het grote publiek in plattlandsgebieden.

C.I.P. Citizens In Power is een non-profit onderwijs- en onderzoeksorganisatie in Cyprus die toonaangevend is op het gebied van mondiaal onderwijs, sociale innovatie, ondernemerschap, STEM en duurzame groei door interdisciplinaire benaderingen te ontwerpen en uit te voeren.

Web2Learn (W2L) is een business partner die hoogwaardige digitale leer- en professionele trainingsoplossingen en -diensten aanbiedt, voornamelijk gericht op de sectoren beroepsonderwijs en -opleiding en hoger onderwijs. Het bedrijf is gevestigd in Thessaloniki, Griekenland, en het team bestaat uit zes hooggekwalificeerde mensen in de hieronder beschreven expertisegebieden. Het bedrijf is gespecialiseerd in twee activiteitsgebieden: openheid en sociale connectiviteit.

Web2Learn
Open. social learning

CEPROF is een acroniem voor Centros Escolares de Ensino Profissional. Het werd opgericht in 1991, specifiek voor de oprichting van de Escola Profissional de Espinho (ESPE), een van de oudste scholen voor beroepsonderwijs in Portugal en geaccrediteerd door het Portugese Ministerie van Onderwijs. CEPROF integreert ook een "Centrum voor beroeps begeleiding en -advies" via zijn kwalificatie centrum.

2. De Europese Green Deal

2.1. Wat is de Green Deal?

In 2019 introduceert de Europese Commissie de Europese Green Deal, een beleidspakket dat is ontwikkeld met de ambitieuze intentie om de economie van de EU ecologisch duurzaam te maken. Het belangrijkste doel van deze nieuwe strategie is om de economie koolstofvrij te maken en klimaatneutraliteit te bereiken tegen 2050, samen met het creëren van nieuwe economische en industriële kansen voor Europa (Europese Commissie, 2019). De Green Deal bestaat uit verschillende beleidsmaatregelen en subsidies die rechtstreeks gericht zijn op het terugdringen van vervuilende emissies en het verhogen van de middelen voor onderzoek en investeringen in milieuvriendelijke technologieën die een revolutie teweeg zullen brengen in het energiesysteem van de EU, de economie ingrijpend zullen veranderen en de aanzet zullen geven tot inspanningen om klimaatverandering tegen te gaan.

De Green Deal is het resultaat van een poging om de Europese consumptie- en economische patronen bij te stellen. Dit nieuwe economische en milieuplan staat hoog op de politieke agenda van de EU (Leonard et al., 2021), aangezien het integraal deel uitmaakt van de strategie van de Europese Commissie om de agenda van de Verenigde Naties voor 2030 inzake de doelstellingen voor duurzame ontwikkeling uit te voeren, alsook van de andere prioriteiten die in de politieke richtsnoeren van voorzitter von der Leyen zijn aangekondigd.

De succesvolle uitvoering ervan vereist een volledige vernieuwing van het Europese energiesysteem, die zal leiden tot een onvermijdelijke verschuiving in de betrekkingen tussen de EU en haar economische partners (Leonard et al., 2021) en uiteindelijk tot een herdefiniëring van de Europese beleidsprioriteiten. De Commissie is voornemens verschillende processen van economische coördinatie te heroriënteren met het oog op de integratie van de duurzame ontwikkelingsdoelstellingen van de Verenigde Naties, teneinde duurzaamheid en het welzijn van de burgers centraal te stellen in het economisch beleid en de duurzame ontwikkelingsdoelstellingen centraal te stellen in de beleidsvorming en het optreden van de EU.

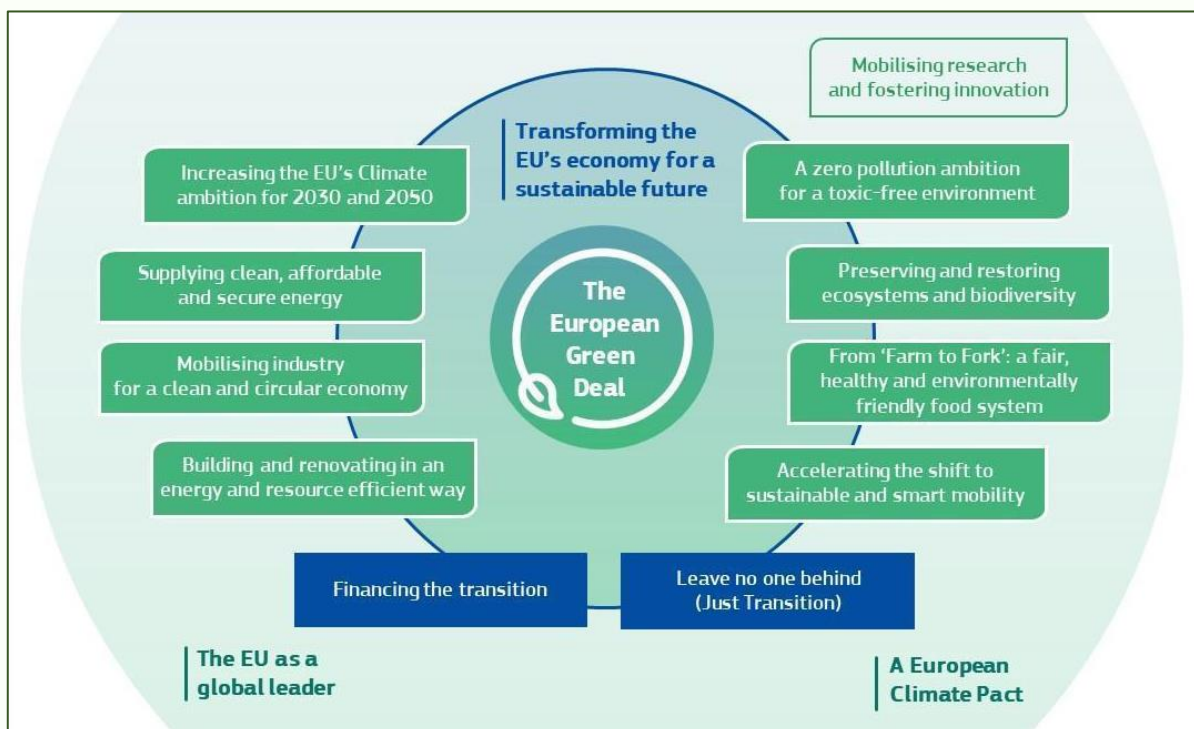

2.2. Het huidige beleid en wat er is uitgevoerd

De Europese Green Deal biedt een blauwdruk om klimaat- en milieuproblemen in alle beleidssectoren om te zetten in kansen en ervoor te zorgen dat de overgang eerlijk en inclusief is voor iedereen, zodat de economie van de EU echt duurzaam wordt. Door de overgang van de EU naar een schone, circulaire economie beoogt de Europese Green Deal een efficiënter gebruik van hulpbronnen, het stoppen van de klimaatverandering, het omkeren van het verlies aan biodiversiteit en het verminderen van de vervuiling. Het beschrijft de financiële middelen waarin moet worden geïnvesteerd, de beschikbare financieringsopties en het traject om een eerlijke en billijke overgang te waarborgen.

Alle economische sectoren, waaronder vervoer, energie, landbouw, bouw en de industrieën staal, cement, ICT, textiel en chemie, vallen onder de Europese Green Deal (Europese Commissie, 2019). Dit plan omvat verschillende beleidsaspecten, zoals die in figuur 1.1 zijn weergegeven en hieronder verder worden toegelicht.

Figuur 1.1. De Europese Green Deal (**Bron:** Mededeling van de Commissie over de Europese Green Deal, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2019:640:FIN>)

Verordeningen, plannen en strategieën onder de paraplu van de Europese Green Deal:

- Het **EU-actieplan voor de circulaire economie (CEAP)** is opgesteld om tegemoet te komen aan de behoeften om (i) het mondiale concurrentievermogen te vergroten, (ii) duurzame economische groei te bevorderen en (iii) nieuwe banen te creëren. Het CEAP richt zich op grondstof intensieve industrieën met een sterk circulariteit potentieel en bouwt voort op eerdere werkzaamheden die sinds 2015 zijn verricht om tot een circulaire economie te komen. Het plan richt zich op cruciale product waardeketens, waaronder die voor elektronica en ICT, batterijen en auto's, verpakkingen, kunststoffen, textiel en voedsel, met als doel hulpbronnen zo lang mogelijk in economische cycli te houden (Europese Commissie, 2020a).
- Het productontwerp, dat tot 80% van het milieueffect van een product gedurende zijn levensduur bepaalt, komt aan bod in het voorstel voor een **verordening inzake ecologisch ontwerp voor duurzame producten**. Het effect van het productontwerp gaat van de gebruikte materialen tot de fabricageprocessen en de betrouwbaarheid van de eindproducten. Deze verordening stelt nieuwe normen vast voor de duurzaamheid, betrouwbaarheid, herbruikbaarheid, repareerbaarheid, onderhoudsgemak, renovatie, recycling en energie-efficiëntie van producten. Het belangrijkste doel is het gebruik van duurzaam geproduceerde of gerecyclede materialen te bevorderen, energie-efficiëntere processen toe te passen en producten met een langere levensduur te bouwen (Europese Commissie, 2022b).
- Om ervoor te zorgen dat landbouw, visserij, aquacultuur en de voedsel waardeketen correct bijdragen tot de doelstelling van een klimaatneutrale Unie tegen 2050, is een nieuwe strategie, de "**van boer tot bord**"-strategie, vastgesteld. De hoofddoelstellingen van de "van boer tot bord"-strategie zijn (i) zorgen voor voldoende, betaalbaar en voedzaam voedsel binnen de planetaire grenzen, (ii) het gebruik van pesticiden en meststoffen halveren, en (iii) de hoeveelheid land die wordt gebruikt voor biologische landbouw

vergroten, (iv) duurzamere voedselconsumptie bevorderen, (v) voedselverlies en -verspilling verminderen; voedsel fraude in de toeleveringsketen bestrijden, en (vi) het dierenwelzijn verbeteren (Europese Commissie, 2020b).

- De nieuwe **biodiversiteitsstrategie 2030** is een grondig, systemisch en ambitieus langetermijnplan om het milieu te beschermen en de uitputting van ecosystemen een halt toe te roepen. De strategie schetst nieuwe benaderingen om bestaande wetten effectiever uit te voeren, evenals nieuwe toezeggingen, benchmarks, doelstellingen en overheidssystemen, met als doel de biodiversiteit in Europa tegen 2030 te herstellen (Europese Commissie, 2020c).
- Het **actieplan voor nul verontreiniging** dient als leidraad voor het integreren van verontreiniging preventie in alle relevante EU-programma's, het versnellen van de toepassing van relevante EU-wetgeving en het opsporen van eventuele lacunes. Het bevat doelstellingen voor afvalproductie, biodiversiteit en lucht-, water-, bodem- en geluidsoverlast (Europese Commissie, 2021b).

De belangrijkste uitdaging bij de succesvolle uitvoering van deze maatregelen is het handhaven van de prioriteit van de beleidsplanning gedurende de verlengde uitvoeringsperiode in zowel de Europese als de nationale context (Siddi M., 2020).

De gezondheids crisis als gevolg van de COVID-19-pandemie, die een enorme wereldwijde economische vertraging heeft veroorzaakt, is momenteel de belangrijkste reden voor een verschuiving in de prioriteit van het Green Deal-beleid. Vóór de gezondheids crisis als gevolg van COVID-19 stond de Green Deal bovenaan de beleidsagenda van de Europese Commissie (Fetting, 2020).

Als vervolg op deze maatregelen heeft de Europese Commissie in 2021 het "**Fit for 55**"-pakket onthuld en goedgekeurd om de positie van de EU als wereldleider op klimaatgebied te versterken. Dit pakket bestaat uit een reeks wetgevingsvoorstellen om de bestaande wetgeving te moderniseren, aan te passen aan de klimaatdoelstelling van de EU voor 2030 en nieuw beleid in te voeren dat zal bijdragen tot de broodnodige transformatieve veranderingen in de economie, de samenleving en de industrie (Europese Commissie, 2021a). Hiermee wordt niet

alleen gestreefd naar klimaatneutraliteit in 2050, maar ook naar een vermindering van de netto-uitstoot met ten minste 55% in 2030 ten opzichte van 1990.

Het pakket omvat de volgende maatregelen:

- **De inspanning verdeling verordening heeft**
tot doel strengere emissiereductiedoelstellingen vast te stellen voor alle lidstaten in alle industriële sectoren. Gezien de uiteenlopende situaties in elke lidstaat zullen de streefcijfers worden gebaseerd op hun BBP per hoofd van de bevolking en worden aangepast aan de kosteneffectiviteit.
- **Wijziging van de richtlijn hernieuwbare energie om de ambitie van de nieuwe klimaatdoelstelling voor 2030 (RED II) ten uitvoer te leggen**
In de oorspronkelijke richtlijn hernieuwbare energie was het streefniveau voor hernieuwbare energie vastgesteld op 32%. De nieuwe wijziging (RED II) bepaalt dat tegen 2030 40% van de energie uit hernieuwbare bronnen afkomstig moet zijn. Alle lidstaten moeten aan dit streefcijfer bijdragen.
- **Richtlijn inzake energie-efficiëntie**
Deze richtlijn heeft onder meer betrekking op de verbintenis van de lidstaten om het totale energieverbruik te verminderen.
- **Verordening betreffende de opname van broeikasgasemissies en -verwijderingen door landgebruik, verandering in landgebruik en bosbouw in het klimaat- en energie kader voor 2030**
De verordening stelt een EU-doelstelling voor koolstofdioxide verwijdering vast van 310 miljoen ton CO₂. Tegen 2035 moet de EU streven naar klimaatneutraliteit in de sectoren landgebruik, bosbouw en landbouw, met inbegrip van andere landbouwemissies.
- **Herziening van de energiebelastingrichtlijn**
Met de herziening van de energiebelastingrichtlijn wordt voorgesteld de belasting van energieproducten in overeenstemming te brengen met het energie- en klimaatbeleid van de EU, schone technologieën te bevorderen en de achterhaalde vrijstellingen en verlaagde tarieven die nu het gebruik van fossiele brandstoffen aanmoedigen, af te schaffen.

2.3. Hoe kunnen de voorgestelde doelstellingen worden bereikt?

Om klimaatverandering en andere menselijke handelingen die het milieu te land en ter zee schaden te bestrijden, zijn de actieve rol en directe betrokkenheid van burgers van cruciaal belang. Die directe betrokkenheid moet bestaan uit burgerbetrokkenheid, onderwijs, bewustmaking van het publiek, burgerwetenschap, observatie en zelfcontrole van hun individuele milieueffecten (Hadjichambis, 2022), samen met het veranderen van het gedrag van consumenten en burgers in de richting van duurzamere patronen. Het is cruciaal om burgers en gemeenschappen rechtstreeks te betrekken bij de aanpak van de klimaatverandering en het behoud van het milieu. Dit zal hen motiveren om hun persoonlijk gedrag te veranderen, hun koolstofvoetafdruk te verkleinen en individueel en in groep actie te ondernemen. Door de bescherming van de biodiversiteit, op de natuur gebaseerde oplossingen voor klimaatbestendigheid, duurzaam energieverbruik en afvalbeheer te ondersteunen (Hainsch et al., 2022), zou een duurzamere levensstijl en interactie met het milieu worden bereikt.

Het milieubewustzijn van jongeren moet ook worden versterkt door onderwijs en andere vormen van jongerenparticipatie. Door hun kennis, ervaring en betrokkenheid te delen met hun familie en lokale gemeenschappen, kunnen studenten en leraren ambassadeurs worden voor klimaatactie en milieubehoud. Scholen, opleidingsinstituten en universiteiten bevinden zich dus in een uitstekende positie om met studenten, ouders en het grote publiek te communiceren over de hervormingen die nodig zijn voor een soepele overgang naar een groene economie.

Figuur 1.2. OESO Leerkompas 2030 (Bron: OESO, 2019)
https://www.oecd.org/education/2030/learning_kompas/

Om kennis, vaardigheden en attitudes inzake klimaatverandering en duurzame ontwikkeling te ontwikkelen en te evalueren, heeft Europa een competentiekader nodig. Dit kader moet twee hoofdgebieden omvatten die de burgers in staat stellen met verschillende methoden tegen klimaatverandering en voor duurzame ontwikkeling op te treden. Die twee hoofdgebieden zijn onderwijs en het opbouwen van een dieper inzicht in het milieu en de milieueffecten. In het kader van het onderwijs zou een multidisciplinaire Europese competentiegids voor een leven lang leren worden ontwikkeld en in praktijk gebracht door middel van onderwijsinitiatieven om burgers, met name jongeren, te helpen hun kennis, vaardigheden en attitudes

met betrekking tot klimaatverandering en duurzame ontwikkeling te verbeteren. Met name natuurwetenschappen, technologie en wiskunde, alsmede sociale, ondernemers- en burgerschapsvaardigheden moeten in dit kader worden benadrukt. De ontwikkeling van het kader vereist de betrokkenheid van natuurwetenschappers, technologiedeskundigen, burger wetenschappers, sociale wetenschappers en geesteswetenschappers. Bijdragen en praktische kennis van niet-academische belanghebbenden, alsmede wereldwijde beste praktijken, zullen van cruciaal belang zijn, gezien de aangeboren terughoudendheid van mensen ten aanzien van gedragsveranderingen en de geconstateerde genderkloof in de opvattingen over ecologische en duurzame praktijken.

Een gids als deze zou dienen als referentie-instrument voor de lidstaten, belanghebbenden en NGO's wanneer zij burgers helpen een actieve rol te spelen in de overgang van de samenleving naar een groenere economie. Het opstellen van specifieke onderwijsprogramma's, leerplannen, opleiding, netwerkactiviteiten en het delen van beste praktijken zouden de basis van het kader vormen. Leraren, opleiders, studenten, leerlingen, ouders en de bredere gemeenschap zouden de voor een succesvolle overgang vereiste gedragsveranderingen kunnen bewerkstelligen door een proces van raadpleging en uitvoering van dit kader door scholen, universiteiten, gemeenten en overheidsinstanties in samenwerking met de particuliere sector.

In het kader van de ontwikkeling van een beter begrip van het milieu en de milieueffecten binnen gemeenschappen, moeten acties de nadruk leggen op de betrokkenheid van burgers door middel van milieumonitoring, burgerwetenschap en burger coalities (Willis, 2022). De betrokkenheid van burgers bij klimaat- en milieuvraagstukken, zoals biodiversiteit, verontreiniging van zee- en zoetwater en duurzaam voedsel, moet bij deze acties centraal staan. Om ervoor te zorgen dat deze initiatieven model staan voor het betrekken van de bredere gemeenschap bij de effectieve gedragsveranderingen die nodig zijn voor een succesvolle en rechtvaardige overgang, moeten projecten op grote schaal worden uitgevoerd in samenwerking met bedrijven, maatschappelijke organisaties, academische instellingen en overheidsinstanties.

Deze initiatieven moeten in de eerste plaats gericht zijn op bewustmaking, betrokkenheid en het geven van praktische methoden aan burgers en consumenten om hun milieueffecten te volgen, gegevens te verzamelen waarmee zij hun gedrag kunnen veranderen en hun individuele koolstof- en milieuvoetafdruk als gebruikers en consumenten kunnen verkleinen.

Bovendien is burgerwetenschap door de betrokkenheid van burgers een krachtig instrument om de klimaatverandering aan te pakken en het milieu te beschermen. De term "burgerwetenschap" moet ruim worden gebruikt om te verwijzen naar een reeks verschillende participatieniveaus, van het vergroten van het inzicht van het publiek in de wetenschap tot het motiveren van burgers om deel te nemen aan het onderzoeksproces door het verzamelen, analyseren en rapporteren van gegevens, tot het bepalen van de richting van de wetenschap en het samenwerken met anderen om wetenschapsgerelateerd beleid mede te ontwerpen en uit te voeren. Activiteiten waarbij burgerwetenschap betrokken is, moeten worden ondersteund door een degelijk wetenschappelijk proces dat de nauwkeurigheid van de verzamelde gegevens en een eerlijke vertegenwoordiging van alle betrokken partijen garandeert.

2.4. Activiteiten

- 1) Het doel van de Europese Green Deal is:
  - (A) Beëindig alle industrieën die negatief bijdragen aan het milieu.
  - (B) Klimaatneutraliteit bereiken tegen 2050.
  - (C) Vervang elk verbrandings voertuig door een elektrische.
  - (D) Bewustmaking van de milieu crisis.

- 2) In 2021 onthulde de Europese Commissie een pakket wetgevingsvoorstellen om de bestaande wetgeving te moderniseren en aan te passen aan de klimaatdoelstelling van de EU voor 2030. Welke naam kreeg dat pakket?
  - (A) Geschikt voor 55
  - (B) Strategie van boerderij tot bord
  - (C) Agenda 2030
  - (D) CEAP

- 3) Welke wordt als cruciaal beschouwd om tot een efficiënter klimaat optreden te komen?
  - (A) Actieve deelname van burgers aan sociale bijeenkomsten.
  - (B) Het bevorderen van wanordelijke handelingen van burgers.
  - (C) De individuele en collectieve acties van burgers om problemen van openbaar belang te identificeren, aan te pakken en op te lossen.
  - (D) Burgers in staat stellen hun individuele belangen te behartigen.

3. Burgeroverleg en Betrokkenheid

3.1. Wat is Burger Deliberatie?

Deliberatie is door Fishkin (2009) gedefinieerd als het proces waarin individuen werkelijk de merites van concurrerende argumenten afwegen en een evenwichtige discussie aangaan. Hoewel dit erg lijkt op een gewoon gesprek, onderscheiden de twee zich door vijf voorwaarden. Deze voorwaarden kunnen ook gebruikt worden om de kwaliteit van een deliberatief proces te beoordelen en zijn de volgende:

1. De mate waarin de deelnemers toegang krijgen tot nauwkeurige **informatie** die zij relevant achten voor het onderwerp.
2. De mate waarin **inhoudelijk evenwicht wordt** gegeven aan de argumenten die door de ene partij worden aangedragen om te worden beantwoord met overwegingen van de partijen aan de andere kant.
3. De mate waarin de **diversiteit** van de belangrijkste publieke standpunten door de deelnemers aan de discussie wordt vertegenwoordigd.
4. De mate van **gewetensvolheid** van de deelnemers om de merites van de argumenten oprecht af te wegen.
5. De mate waarin de argumenten van alle partijen **gelijkwaardig worden beoordeeld op grond** van hun verdiensten en niet op grond van de kant van de deelnemers die ze aanbieden.

Deliberatie-evenementen hebben tot doel inclusieve omgevingen te creëren voor burgers om te debatteren over beleid dat elitaire invloeden zou overwinnen (Boulianne, 2018). Burger- of publiek beraadslaging vindt specifiek plaats wanneer de deelnemers leden van het publiek zijn en het forum zo gestructureerd is dat de titels, status of posities van bepaalde deelnemers geen voorrang krijgen (Ebuona et al., 2022).

Burgeroverleg wordt noodzakelijk geacht om burgers te laten instemmen met een besluit en het niet zomaar opgelegd te krijgen. Wanneer burgers betrokken zijn bij het beleidsvormingsproces, zien ze wetten als hun eigen wetten, als meer legitiem en zijn ze eerder geneigd deze te volgen (Bohman, 2000). Bovendien hebben Solomon en Abelson (2012) betoogd dat er specifieke redenen en gelegenheden zijn waarbij gebruik moet worden gemaakt van burgers beraadslagingen.

Een beleidskwestie moet door het publiek worden onderzocht wanneer aan een of meer van de volgende kenmerken wordt voldaan:

- Er bestaan tegenstrijdige publieke waarden.
- Het onderwerp is controversieel of verdeeld, of beide.
- Het onderwerp combineert deskundige (technische) en praktische kennis.
- Het publiek heeft weinig vertrouwen in de overheid. (Solomon & Abelson, 2012)

Daarom worden burgers beraadslagingen gebruikt om tot besluiten te komen over het algemeen belang en om maatschappelijke uitdagingen op het gebied van gezondheid, onderwijs, wetenschap en milieu aan te pakken (Blacksher et al., 2012). Toch kunnen ook meer oppervlakkige onderwerpen ter discussie en stemming staan, bijvoorbeeld waar in een wijk een nieuwe weg wordt aangelegd (Ebuona et al., 2022).

Figuur 3.1. Leden van de burgervergadering stemmen in het Grand Hotel, Malahide, Co Dublin, over

de formulering van de stembiljetten waarover vervolgens gestemd zou worden. (**Bron:**

<https://www.irishtimes.com/news/social-affairs/citizens-assembly-votes-to-end-mandatory-retirement-age-1.3148549>)

Publieke deliberatieve processen moeten per definitie plaatsvinden in de openbare ruimte, omdat de actieve betrokkenheid van bevolkingsgroepen die anders worden uitgesloten een voorwaarde is. De setting is irrelevant zolang de deelnemers aan de deliberatieve methode volgens dezelfde gedeelde principes opereren. Praktische voorbeelden van deliberatieve processen zijn bijvoorbeeld burger jury's, consensus conferenties, onderhandelde regelgeving, deliberatieve peilingen en gemeentehuis vergaderingen waarbij gestemd wordt (Smith & Rowe, 2016). Traditionele gemeentehuizen of openbare hoorzittingen vormen echter geen openbare beraadslagingen, omdat het daarbij gaat om eenrichtingscommunicatie of een discussie tussen burgers en besluitvormers, maar niet om een dialoog tussen burgers onderling.

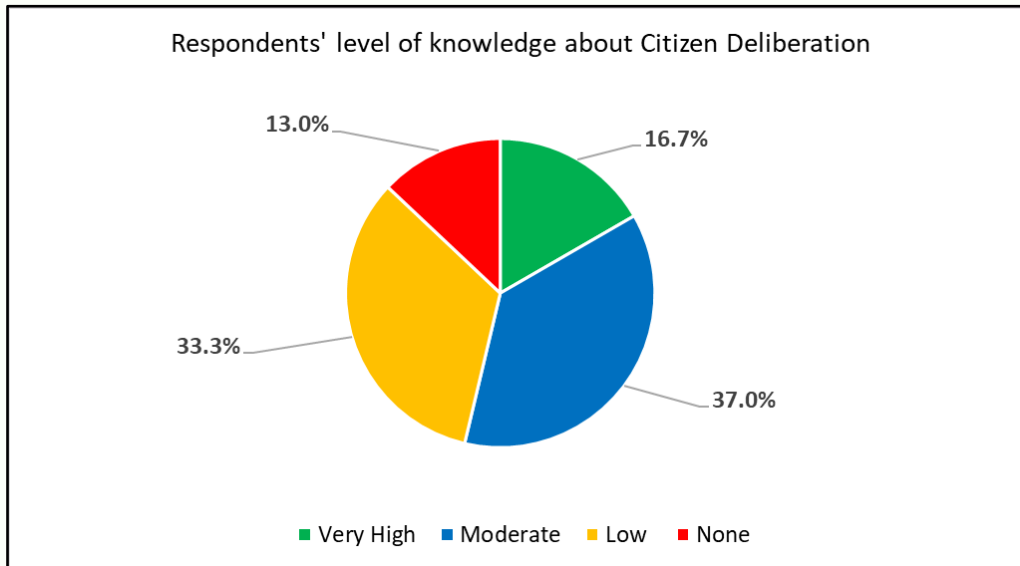
Na de definitie van burgerlijke deliberatie moeten we nu een van de democratische systemen beschrijven waarin het is opgenomen, namelijk de deliberatieve democratie. Dit is een systeem waarbij de aanbevelingen die voortvloeien uit deliberatieve gebeurtenissen of processen oprecht in overweging worden genomen door politici en belanghebbenden bij de beleidsvorming. Het combineert deliberatie met politieke gelijkheid en dus massale deelname. De deliberatieve democratie bestaat echter niet zonder beperkingen, en we moeten er inderdaad aan werken om die te minimaliseren (Fishkin, 2009). De implicaties van de overgang naar een deliberatief systeem worden besproken in Sectie 3.4. Daar komen we ook terug op de voorwaarden voor deliberatie uit dit hoofdstuk (blz. 13) om de mening van het publiek over de levensvatbaarheid en succesvolle implementatie van deliberatieve democratie te bespreken.

Het GreenVETers-consortium heeft een enquête gehouden om na te gaan hoe goed niet-deskundigen in de EU op de hoogte zijn van burgerinspraak. De enquête werd beantwoord door in totaal 54 personen uit 8 EU-landen en EEA-landen, waaronder Cyprus (13), Nederland (11), Portugal (10), Polen (10), Griekenland (5), Frankrijk (3),

Noorwegen (1) en Duitsland (1). Het taartdiagram in figuur 3.2 toont de verdeling van hun kennisniveau over burgerinspraak. De meeste respondenten meldden de verwachte midden niveaus van kennis, Matig en Laag. Kijkend naar het percentage van het kennisniveau "laag" wordt het duidelijk dat er een aanzienlijke opleiding nodig is over de concepten burgerlijke inspraak en debat democratie.

Figuur 3.2. Taartdiagram over het kennisniveau van de respondenten van de GreenVETers-enquête over burgerberaad.

3.2. Burgerinspraak voor milieuzaken

In punt 3.1 hebben wij besproken dat onderwerpen van burgers beraad vaak betrekking hebben op sociale uitdagingen, waaronder milieuvraagstukken zoals klimaatverandering. Klimaatverandering is ook een onderwerp waarover mensen tegenstrijdige meningen hebben, en de manieren om klimaatverandering aan te pakken (adaptatie en mitigatie) vereisen input van experts. Daarom zijn er volgens Solomon en Abelson (2012) goede redenen om milieukwesties ter discussie te stellen.

Er bestaan verschillende manieren waarop burgers betrokken kunnen worden bij klimaatactie, waaronder deliberatieve evenementen, constructieve dialoog, participatieve budgettering, burgerwetenschap en sociale innovatie en lokale actie. Er wordt echter voorgesteld om deze methoden in combinatie te gebruiken (Andersson & Kampli, 2020) en met de nodige voorzichtigheid, omdat ze een averechts effect kunnen hebben. Afhankelijk van het milieuvraagstuk kan de juiste methode van burgerparticipatie worden gekozen.

Bovendien is de aanpassing aan klimaatverandering de afgelopen twee decennia centraal komen te staan in het politieke debat op lokale, nationale en mondiale schaal (Mourato & Iannuzzi, 2021). In dezelfde periode is ook wereldwijd onderzoek gedaan naar burgeroverleg over milieukwesties, zoals beleidsvorming over klimaatmaatregelen (Karkkainen et al., 2005). Er bestaan ook voorbeelden van de implementatie van burgerberaadslaging in de Europese Unie. We bespreken dus eerst de cruciale rol van burgerberaadslaging in het besluitvormingsproces over milieukwesties en in hoofdstuk 4 presenteren we de voorbeelden van milieuthema's waarover in de nationale contexten van de partners en wereldwijd is en wordt beraadslaagd.

Hoe zien de EU en de VN de rol van de burgers in de strijd tegen klimaatverandering?

Wat milieuduurzaamheid en klimaatactie betreft, wordt burgerparticipatie aangemoedigd door het klimaatpact van de Green Deal van de EU. Het Klimaatpact is een initiatief om mensen te verenigen in het streven naar een duurzaam, klimaatneutraal Europa. Het pact wil dit bereiken door individuen, organisaties en gemeenschappen aan te moedigen hun kennis met elkaar te delen, van elkaar te leren en met oplossingen te komen (Europese Commissie, 2022a).

Als onderdeel van het klimaatpact van de Green Deal wierf de EU ambassadeurs aan die mensen in hun gemeenschap en netwerk wilden bereiken en hen wilden aanmoedigen om betrokken te raken bij klimaatactie. Aan het begin van het programma konden personen zich kandidaat stellen voor de rol van ambassadeur, maar sinds begin 2022 werft de Europese Commissie alleen nog personen op uitnodiging (Europese Commissie, 2022a).

Bovendien organiseerde de Europese Commissie tot maart 2022 Peer Parliament-evenementen in het kader van het klimaatpact. Dit waren burgerinitiatieven waarbij iemand zich inschreef om met een kleine kring van vrienden, familie, burens of collega's een evenement te organiseren. Discussiethema's waren onder meer "Hoe we ons verplaatsen en verplaatsen", "Hoe we energie groen en eerlijk maken" en "Hoe we eten en consumeren" (Europese Commissie, 2022a). De stemmen en resultaten van elk evenement werden geüpload naar het secretariaat van het Klimaatpact voor het opstellen van een verslag. Dit rapport werd in het voorjaar van 2022 ter bespreking voorgelegd aan de Europese Commissie (Europese Commissie, 2022c).

Tegelijkertijd omvatten de VN-doelstellingen voor duurzame ontwikkeling ook doelstellingen in het kader van doelstelling 12 "Zorgen voor duurzame consumptie- en productiepatronen" en doelstelling 13 "Dringende maatregelen nemen om klimaatverandering en de gevolgen ervan te bestrijden", die erop gericht zijn mensen bewuster te maken van duurzame ontwikkeling. Doelstelling 12.8 beoogt "ervoor te zorgen dat mensen overal de relevante informatie en het bewustzijn hebben voor duurzame ontwikkeling en een levensstijl in harmonie met de natuur" tegen 2030.

Ook doel 13.3 heeft tot doel "het onderwijs, de bewustmaking en de menselijke en institutionele capaciteit inzake beperking van de klimaatverandering, aanpassing, vermindering van de gevolgen en vroegtijdige waarschuwing te verbeteren" (Verenigde Naties, 2015).

Zowel de EU als de VN kennen een essentiële rol toe aan de burgers. In tegenstelling tot de VN krijgt de burger echter een rol die meer aansluit bij de concepten van burgeroverleg in de Europese context, aangezien het gaat om een uitwisseling van kennis en ideeën voor oplossingen die verder gaan dan de traditionele doelstellingen voor de VN om op te voeden. We kunnen dit rechtvaardigen omdat de VN zich richt op een wereldwijd, veel diverser publiek. Maar de EU heeft meer tastbare doelstellingen voor koolstofneutraliteit en duurzaamheid, zoals de Green Deal, en de Europese burgers kunnen het zich niet veroorloven om niet samen te werken en het eens te worden over hoe we verder gaan.

Bijgevolg is het belang van deliberatieve evenementen duidelijk, aangezien deze de samenleving in staat stellen beslissingen te nemen over de aanpak van klimaatverandering waar wetenschappelijk bewijsmateriaal deze kwestie alleen maar kan beschrijven (Willis et al., 2022). Studies suggereren dat de overtuiging dat burgervergaderingen mogelijk fora kunnen bieden voor democratische innovatie over klimaatverandering ook door belanghebbenden wordt gedeeld (Sandover et al., 2021). Men moet begrijpen dat burgeroverleg geen oplossingen voor de klimaatcrisis kan garanderen. De bevolking kan en moet echter wel evenredig vertegenwoordigd zijn, en argumenten moeten eerlijk worden afgewogen (Willis et al., 2022).

3.3. Onderwijs voor milieu Burgerschap

Het Europees Netwerk voor Milieuburgerschap (ENEC) definieert Milieuburgerschap (EC) als een breed concept waarin de beginselen van actief burgerschap worden gecombineerd met pogingen om milieuproblemen op te lossen. Daarom omvat EC ook "groen" burgerschap, ecologisch burgerschap en duurzaamheidsburgerschap. Voorbeelden van EC-actie worden in figuur 3.3 weergegeven op een diagram met vier kwadranten, naargelang het gaat om individuele of collectieve actie en of zij worden toegepast in de openbare of de particuliere sfeer.

Figuur 3.3. Voorbeelden van actie Milieuburgerschap op een vierkwadrantendiagram (Bron: Hadjichambis et al. (2020) Conceptualizing Environmental Citizenship for 21st Century Education. Springer International Publishing.)

Het definiëren van milieubewustzijn leidt ook tot een volledige definitie van een milieu burger. Zo iemand moet:

- beschikken over significante opleiding, vaardigheden, democratische waarden, attitudes en competenties die hem/haar in staat stellen op lokaal, nationaal en mondiaal niveau aan de samenleving deel te nemen,

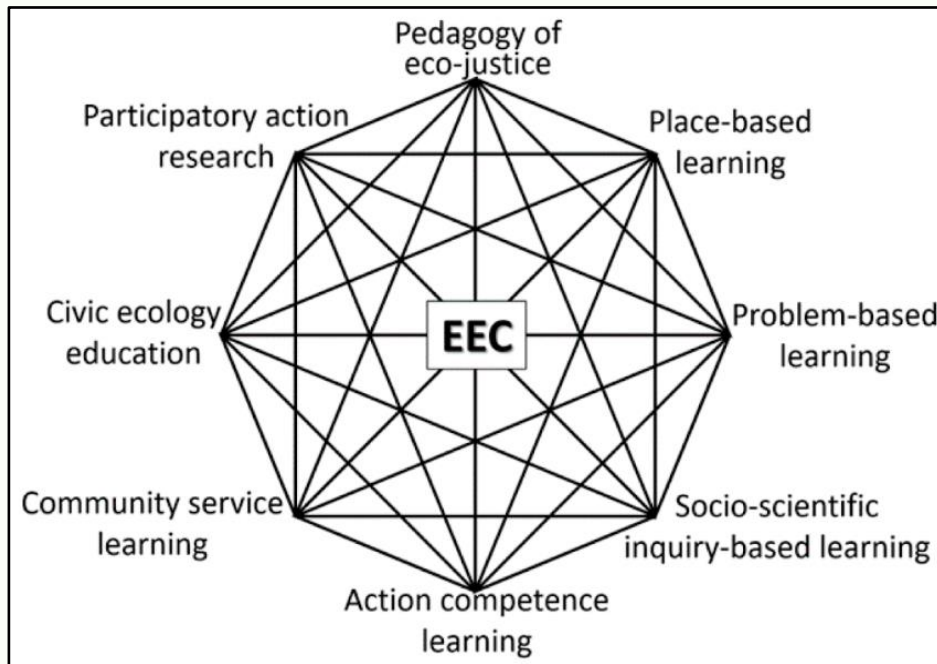
- methoden kunnen voorstellen om milieuproblemen op te lossen, te verzachten en te voorkomen en deze voorstellen met acties kunnen volgen,
- zijn rechten en plichten op milieugebied kunnen uitoefenen om duurzaamheid te bereiken en een gezonde, respectvolle relatie met de natuur te hebben,
- in staat zijn om zich actief en kritisch te engageren, om op democratische wijze deel te nemen aan hun gemeenschap, hetzij als individu, hetzij collectief met anderen (ENEC, 2018).

Daarom definiëren we Education for Environmental Citizenship (EEC) als het soort onderwijs dat milieubewustzijn bevordert (ENEC, 2018). Het belangrijkste doel van EEC is om studenten een consistent geheel van kennis, vaardigheden, waarden, houdingen en actief gedrag mee te geven, zodat ze proactieve agenten van verandering worden. De meest relevante pedagogische benaderingen voor effectief EEC zijn al lang onderzocht en worden weergegeven in figuur 3.4. Deze zijn:

- a. pedagogie van eco-justitie (Bowers et al., 2001),
- b. plaatsgebonden leren (Smith, 2007),
- c. probleemgestuurd leren (Rachman et al., 2020),
- d. sociaal-wetenschappelijk onderzoekend leren (Levinson et al., 2017),
- e. actie competentieleren, (Revans, 2011)
- f. community service learning (Van Styvendale et al., 2018),
- g. burger ecologie onderwijs (Tidball & Krasny, 2010), en
- h. participatief actieonderzoek (Moore, 2005).

Al deze benaderingen kunnen de vorming van milieubewustzijn onder gemeenschappen bevorderen wanneer zij samen of ten minste in een bepaalde combinatie worden toegepast. Anders kunnen deze benaderingen, wanneer ze afzonderlijk worden toegepast, niet leiden tot de grondige, universele verwezenlijking van de resultaten van het EEG zoals die door het ENEC zijn gedefinieerd (Hadjichambis et al., 2020).

Figuur 3.4. De meest relevante pedagogische benaderingen die het pedagogische landschap van EEG vormen (Bron: Hadjichambis et al. (2020) Conceptualizing Environmental Citizenship for 21st Century Education. Springer International Publishing.)

Hoe het ontbreken van een EEG duurzame ontwikkeling belemmert

Er bestaan verschillende officiële leerplannen voor beroepsonderwijs en -opleiding in de Europese Unie, vooral omdat beroepsonderwijs en -opleiding worden uitgevoerd op secundair, postsecondaire en tertiair niveau. In de nationale contexten van het GreenVETers-consortium bouwt Education for Environmental Citizenship (EEC) in scholen voor beroepsonderwijs en -opleiding gewoonlijk kennis op rond natuurwetenschappen en verschaft het de technische kennis en vaardigheden die nodig zijn in beroepen die verband houden met het milieu, en duurzaamheid of het gebrek daaraan. Burgerschapsonderwijs over de economische, sociale, juridische en systemische aspecten van milieuvraagstukken en over de democratische aspecten van klimaatactie wordt echter verwaarloosd (Hadjichambis et al., 2020), met name in vakken als Landbouw en Techniek.

Het is duidelijk dat de huidige vormen van EEG geen duurzame innovatie en ontwikkeling en groen ondernemerschap kunnen stimuleren (Hadjichambis, 2022).

De meeste projecten op het gebied van milieueducatie of onderwijs voor duurzame ontwikkeling hebben een buitenschoolse oorsprong, vaak vanuit initiatieven van ofwel overheidsorganisaties (lokaal en centraal), maatschappelijke organisaties of het bedrijfsleven. Daarom zijn er twee gebieden die moeten worden onderzocht en veranderd om studenten en stagiairs in beroepsonderwijs en -opleiding een volledige opleiding tot milieubewustzijn te geven. De officiële leerplannen voor beroepsonderwijs en -opleiding moeten worden gemoderniseerd om de doelstellingen van de Europese Green Deal en de SDG's van de VN te weerspiegelen, en de kennis en de rol van de opleiders moeten worden verbeterd.

De bovengenoemde onderzoeksresultaten worden ook gedeeld door het Europese publiek. Uit de door het GreenVETers-consortium uitgevoerde enquêtes blijkt dat de burgers het gebrek aan milieubewustzijn en milieuvriendelijk bewustzijn beschouwen als het resultaat van problemen in het onderwijs en als een uitdaging voor een succesvolle duurzame ontwikkeling. De respondenten erkennen dat sociale verantwoordelijkheid niet wordt gekweekt in het milieu onderwijs.

De respondenten deelden het gevoel dat onderwijs de jeugd moet betrekken en burgers moet creëren die actief zijn in de ontwerpfase van milieu ontwikkeling. Zij benadrukten dat EEG inclusief moet zijn, aangezien "lagere sociale klassen" gewoonlijk worden uitgesloten van milieu onderwijs. In genuanceerde commentaren werd zelfs verwezen naar het voorlichten van leerlingen over 'greenwashing', een praktijk van bedrieglijke marketing en een vals vertoon van milieubewustzijn door bedrijven.

Wat moet er verbeteren in de huidige vormen van EEG?

Nadat we hebben besproken wat Onderwijs voor Milieu Burgerschap is en waarom het noodzakelijk is voor het creëren van bewustzijn en het bestrijden van de effecten van klimaatverandering, komen we bij de kwesties van de huidige vormen ervan in de Europese Unie. De GreenVETers partners hebben ontdekt dat, hoewel het belang van EEG en klimaatactie wordt erkend door de Europese Unie, dit zich zelden vertaalt naar de implementatie van EEG in de schoolsystemen in heel Europa. De kennis en vaardigheden die volgens de respondenten van de GreenVETers-enquête essentieel zijn en in de school curricula zouden moeten

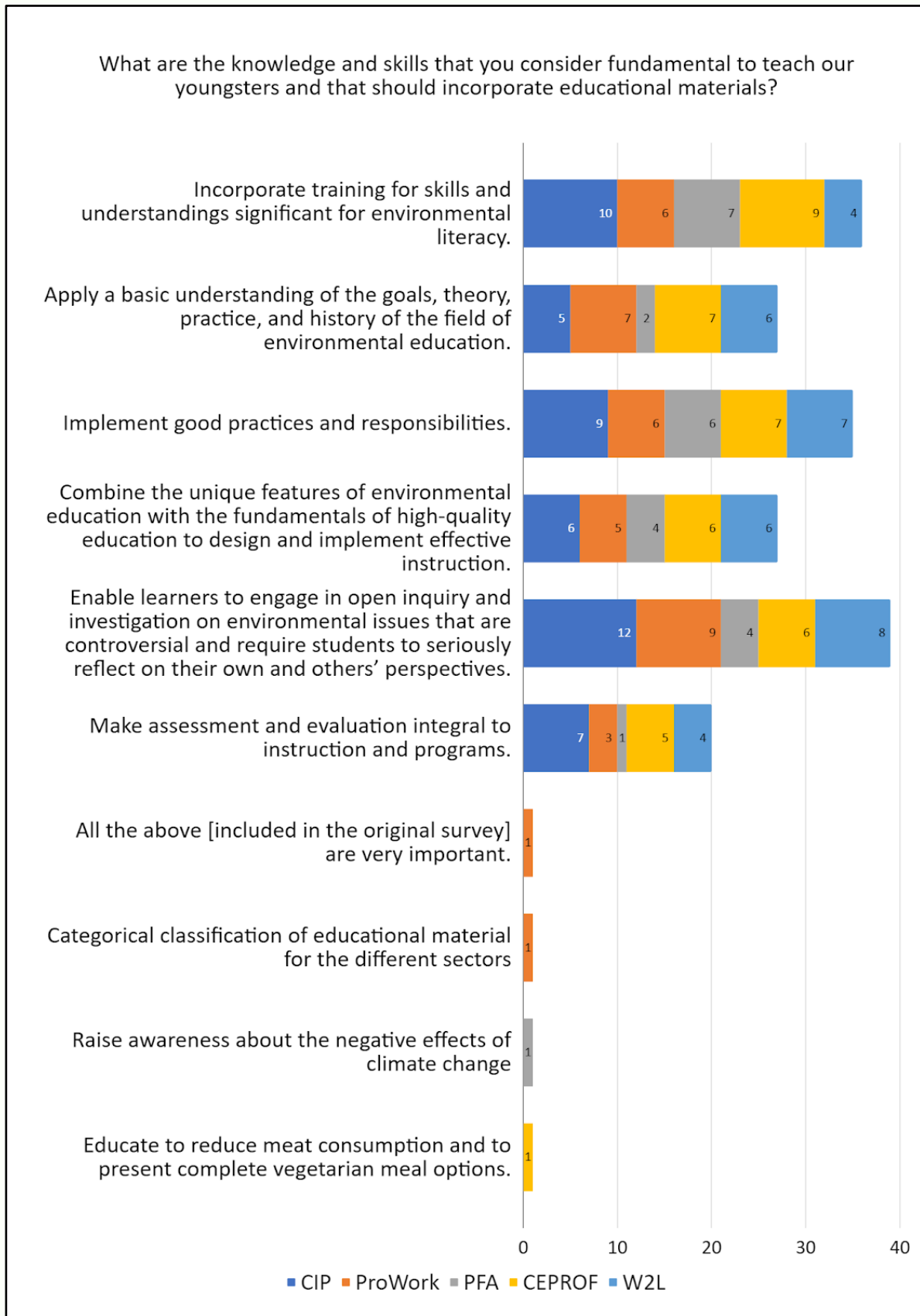

worden geïntegreerd, zijn weergegeven in figuur 3.4. De drie populairste antwoorden, in volgorde van afnemende algemene frequentie, waren:

1. Leerlingen in staat stellen open onderzoek te doen naar milieukwesties die controversieel zijn en van hen verlangen dat zij serieus nadenken over hun eigen perspectief en dat van anderen.
2. Opleiding opnemen voor vaardigheden en inzichten die van belang zijn voor milieukennis.
3. Goede praktijken en verantwoordelijkheden toepassen.

Figuur 3.4. Gestapeld staafdiagram over de kennis en vaardigheden die volgens de respondenten van de GreenVETers-enquête van fundamenteel belang zijn voor de jeugd en die in het onderwijsmateriaal moeten worden opgenomen.

Een ander belangrijk voorbehoud bij EEG is dat leerkrachten zich terdege bewust moeten zijn van wat milieubewustzijn inhoudt en de relevante pedagogische benaderingen voor effectief EEG met succes moeten kunnen toepassen. Er rust dus een unieke verantwoordelijkheid op leraren om in hun klaslokalen vaardigheden en kennis van milieubewustzijn en duurzaam milieugedrag te ontwikkelen. Het is dus van essentieel belang ervoor te zorgen dat de opvattingen van huidige en toekomstige leraren over milieu burgerschap accuraat en goed geïnformeerd zijn.

Daarnaast is de basis voor kwalitatief goed burgerschapsonderwijs een positief schoolklimaat: een veilige, respectvolle schoolomgeving waarin leerlingen en docenten open met elkaar praten en verschillen er mogen zijn. Aansluiting bij de leefwereld van leerlingen is essentieel: dit maakt burgerschap concreet voor leerlingen. Zo kan een belangrijk burgerschapsthema als democratisch leren handelen worden geoefend en betekenis krijgen. Ook gebeurtenissen uit het leven van leerlingen en vragen die voortkomen uit actuele maatschappelijke gebeurtenissen zijn goede aanknopingspunten voor de overdracht van burgerschapsinhouden. Door gebruik te maken van dialogische lesmethoden leren leerlingen hun eigen standpunt te verwoorden, vragen te stellen aan anderen en met elkaar in dialoog te gaan.

3.4. Overgang naar deliberatieve systemen

Burgerberaadslaging biedt burgers de kans om de voordelen van de Europese Green Deal beter te begrijpen en helpt hen de doelstellingen ervan te analyseren en te begrijpen. De verwezenlijking van die doelstellingen in een veelheid van contexten en gemeenschappen moet gebeuren via een deliberatief systeem dat passende methoden biedt en een pluralisme van meningen mogelijk maakt. Bijgevolg kunnen de aanbevelingen en zorgen van de burgers de basis vormen voor zinvolle en doeltreffende actie, terwijl ze bijdragen tot een gevoel van "eigendom" van de burgers over het gevoerde beleid en de toegepaste praktijken. Bovendien zal het betrekken van mensen met diverse sociale achtergronden bij de bespreking en uitvoering van de Green Deal ook het bereik van dat beleid en die praktijken vergroten.

De doelstellingen van de Green Deal met betrekking tot duurzaamheid zijn representatief voor de politieke onwetendheid over de resultaten die de natuur- en sociale wetenschappen sinds het midden van de 20e eeuw presenteren. De klimaat klok en duizend en één onderzoeken tonen ons de noodzaak van onmiddellijke actie die de green deal niet lijkt te bereiken. Deskundigen menen dat het deliberatieve democratische systeem maatschappelijke veranderingen in de richting van duurzaamheid zou kunnen sturen, maar er zijn veel obstakels in dit proces, zoals (i) de uitdagingen van de structuralisten en de systeemtheorie (Luhmann) met betrekking tot het optimisme van het deliberatieve systeem, (ii) de noodzaak om het concept duurzaamheid te herzien, (iii) de veranderende West-Europese levensstijl, en (iv) het onvermogen van mensen om het universum van overtuigingen (religieus, ideologisch en filosofisch) over politiek en milieu onder woorden te brengen.

Het deliberatieve systeem kan functioneel en uitvoerbaar zijn in kleinschalige projecten, maar naarmate die projecten groter worden en de bevolking toeneemt, wordt het moeilijker om inclusiviteit te garanderen en onbevooroordeelde vormen van betrokkenheid te ontwerpen. Transparantie, bestrijding van nepnieuws en verantwoording zijn belangrijke factoren om deliberatieve democratie als een levensvatbaar systeem te consolideren.

Bovendien is het cruciaal om te garanderen dat alle individuen bij het proces worden betrokken en de nodige voorwaarden krijgen die een actieve en constante deelname garanderen, zoals tijd en kennis. De levensvatbaarheid van het deliberatieve systeem is alleen mogelijk als er een aanpassingsvermogen is, als er een voortdurende modernisering plaatsvindt en als er flexibiliteit van de overheidsorganen bestaat bij de uitvoering van beleid en procedures.

Deliberatieve democratie is mogelijk als er rationele communicatie is en deliberatief burgerschap is, als het inclusief en emancipatoir is, haalbaar om te implementeren. Beide moeten echter rekening houden met de ongelijkheden in de verschillende niveaus van sociale systemen, namelijk de macht. Er zijn voorbeelden op lokaal niveau die het succes van dit model aantonen, zoals ecodorpen. De levensvatbaarheid van het deliberatieve systeem zal altijd afhangen van de mate waarin burgers in staat zijn om met kennis en geldige argumenten te discussiëren. Om dit type systeem op een doeltreffende manier te implementeren, zou het daarom essentieel zijn dat gedurende het hele verplichte schoolonderwijs een deliberatieve mentaliteit bij de leerlingen wordt gecultiveerd, en dat relevante maatschappelijke problemen en hoe die zich verhouden tot verschillende politieke doctrines aan hen worden voorgelegd. Als onderwijs over burgerlijke deliberatie en deliberatieve democratie wordt opgenomen in de officiële school curricula, zal de volgende generatie burgers zich meer bewust zijn van en gewend zijn aan deze democratische praktijken.

Voor een succesvolle implementatie van een deliberatief systeem is het noodzakelijk ervoor te zorgen dat politieke besluiten inspelen op de behoeften van het volk. Een manier om dat te doen is via lokale verenigingen die feedback geven aan overheidsinstanties over die behoeften en hoe die aan te pakken. De beoordeling van die behoeften vereist interactie en collectief overleg, als een manier voor burgers om samen te komen en te bespreken wat hun gemeenschap aangaat. De in die collectieve en deliberatieve processen genomen besluiten moeten worden uitgevoerd en de politici en vertegenwoordigers met die verantwoordelijkheid moeten integere mensen zijn met een grondige kennis van de sector die zij vertegenwoordigen. Ook moet het systeem voortdurend in alle contexten worden toegepast en tot doel hebben het beleid en de praktijken in alle sectoren te

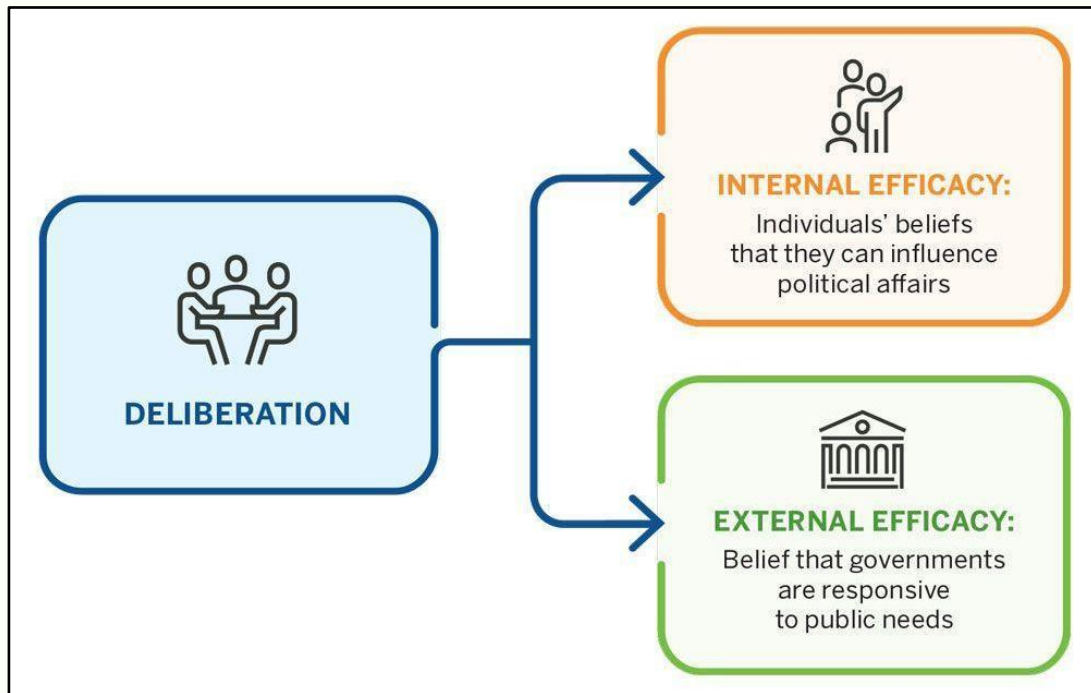
verbeteren. Het systeem mag geen luchtbel van gesloten bureaucratie zijn, maar moet ook minderheden en kwetsbare groepen omvatten.

Een gedachte over deze kwestie is hoe de huidige trends in de digitalisering van alles kan helpen de burgerparticipatie te vergroten. Een percentage van de stemmen kan bijvoorbeeld voortkomen uit burgeroverleg via Facebook of een ander platform. De burgers zouden dus een echte bijdrage leveren en weten dat hun stem telt, dat er institutioneel een percentage van de stemmen is dat hun eigen stem vertegenwoordigt, en dat er institutioneel over deze beslissingen wordt nagedacht. Stemmen zou dagelijks kunnen gebeuren op digitale platforms, aangezien mensen alle relevante correcte informatie over het specifieke onderwerp hebben gekregen en vervolgens hun mening kunnen geven.

Online burgerberaadslagingen zouden de discussie over onderwerpen van gemeentelijke tot nationale en misschien zelfs mondiale schaal mogelijk kunnen maken. Deze vorm van participatie zou ruimte geven aan actievere burgers. Elk onderwerp kan in stemming worden gebracht, van de aanleg van een nieuwe weg in een wijk tot de vraag of een nieuwe wet in stemming wordt gebracht en wordt aangenomen. Dat laatste is cruciaal. De aanbevelingen en besluiten van deelnemers aan burgerberaadslagingen moeten door de overheid eerlijk in overweging worden genomen.

Er zijn drie cruciale elementen die bijdragen tot het succes van burgerberaadslaging en een deliberatief democratisch systeem. Dat zijn de effectiviteit van het deliberatieve gebeuren in concrete aanbevelingen en genomen beslissingen, de motivatie van de deelnemers, en de verkiesbaarheid. Dit laatste verwijst naar de noodzaak dat de posities in deze instelling van deliberatieve democratie electief zijn. De personen in de positie die verantwoordelijk zijn voor het uitvoeren en realiseren van de deliberatieve beslissingen moeten volledig vervangbaar zijn. Het mag niet gaan om iemand in een stoel of functie, want dat creëert een voorgeprogrammeerd systeem.

Figuur 3.4. Interne en externe effectiviteit van deliberatie (**Bron:** Matasick, 2020, <https://www.cima.ned.org/publication/wisdom-of-the-crowd-deliberative-democracy/>)

Bovendien worden de integriteit en de kwaliteit van de deliberatieve democratie, zoals al sinds de oudheid duidelijk is, gewaarborgd door transparantie. Het is belangrijk dat over alle onderwerpen grondige informatie wordt verstrekt en alle mogelijke oplossingen op een substantiële manier worden gepresenteerd. Het is van vitaal belang dat alle meningen geïnformeerd en met kennis van zaken zijn. Onderwijs en opleiding zijn hiervoor de beste instrumenten om een collectieve gedachte te vormen in het belang van de samenleving als geheel. Transparantie is ook een essentieel onderdeel van de besluitvorming door burgers. De aanbevelingen en besluiten van elke beraadslaging zouden openbaar moeten zijn. Zodat het publiek kan zien dat de vervolgens door de hogere instelling, bijvoorbeeld een gemeente of een ministerie, genomen besluiten consistent zijn.

Uitdagingen bij de invoering van een deliberatief systeem en manieren om die te overwinnen

De omvang van een deliberatieve bijeenkomst en de omvang van de bevolking die betrokken is bij de beslissingen die tijdens de bijeenkomst worden genomen, zijn belangrijke zaken die in overweging moeten worden genomen. In een kleine stad is het niet moeilijk om burgeroverleg te organiseren, aangezien de diversiteit van de bevolking gemakkelijker vertegenwoordigd kan worden. In grotere steden zijn de uitdagingen echter de meer hectische agenda van de deelnemers en het vinden van tijd en plaats om het grotere publiek te ontvangen. Burgerberaadslagingen kunnen niet altijd onder werktijd plaatsvinden, omdat dan niemand geïnteresseerd is om ze bij te wonen.

Andere kwesties zijn het taalgebruik en de communicatiemethode. Vaak wordt bij de behandeling van wetgeving een ingewikkeld taalgebruik gebruikt dat zelfs voor deskundigen onbegrijpelijk is. Het is cruciaal om in plaats daarvan leekentaal te gebruiken zodat elke burger het kan begrijpen. Ook de media die gebruikt worden om de beraadslaging aan te kondigen of om informatie te delen die vooraf bestudeerd moet worden, zijn essentieel. Het gebruik van de website van een organisatie die niet voldoende wordt bezocht, kan het materiaal beschikbaar maken, maar niet noodzakelijk toegankelijk. Evenzo biedt de technologie weliswaar de mogelijkheid van online deliberatieve evenementen, maar als deze alleen op het internet plaatsvinden, kan een oudere persoon of een persoon zonder verbinding de deliberatie niet vinden en eraan deelnemen.

Een van de voorwaarden om de kwaliteit van deliberatieve evenementen te beoordelen (zie punt 3.1) is de vertegenwoordiging van de diversiteit van meningen binnen de betrokken bevolking. De deelnemers moeten op de hoogte zijn van de sociale onrechtvaardigheden en problemen van de regio, en ook de migrantengemeenschap en de sociaal-economische kwesties van een specifieke regio vertegenwoordigen. Om dit succesvol te laten verlopen moet er communicatie plaatsvinden tussen beleidsmakers en de gemeenschap. Dit is een kwestie van twee kanten; de burgers moeten leren participeren en de besluitvormers moeten luisteren, maar ook openstaan voor uitleg waarom bepaalde aanbevelingen niet kunnen worden gerealiseerd.

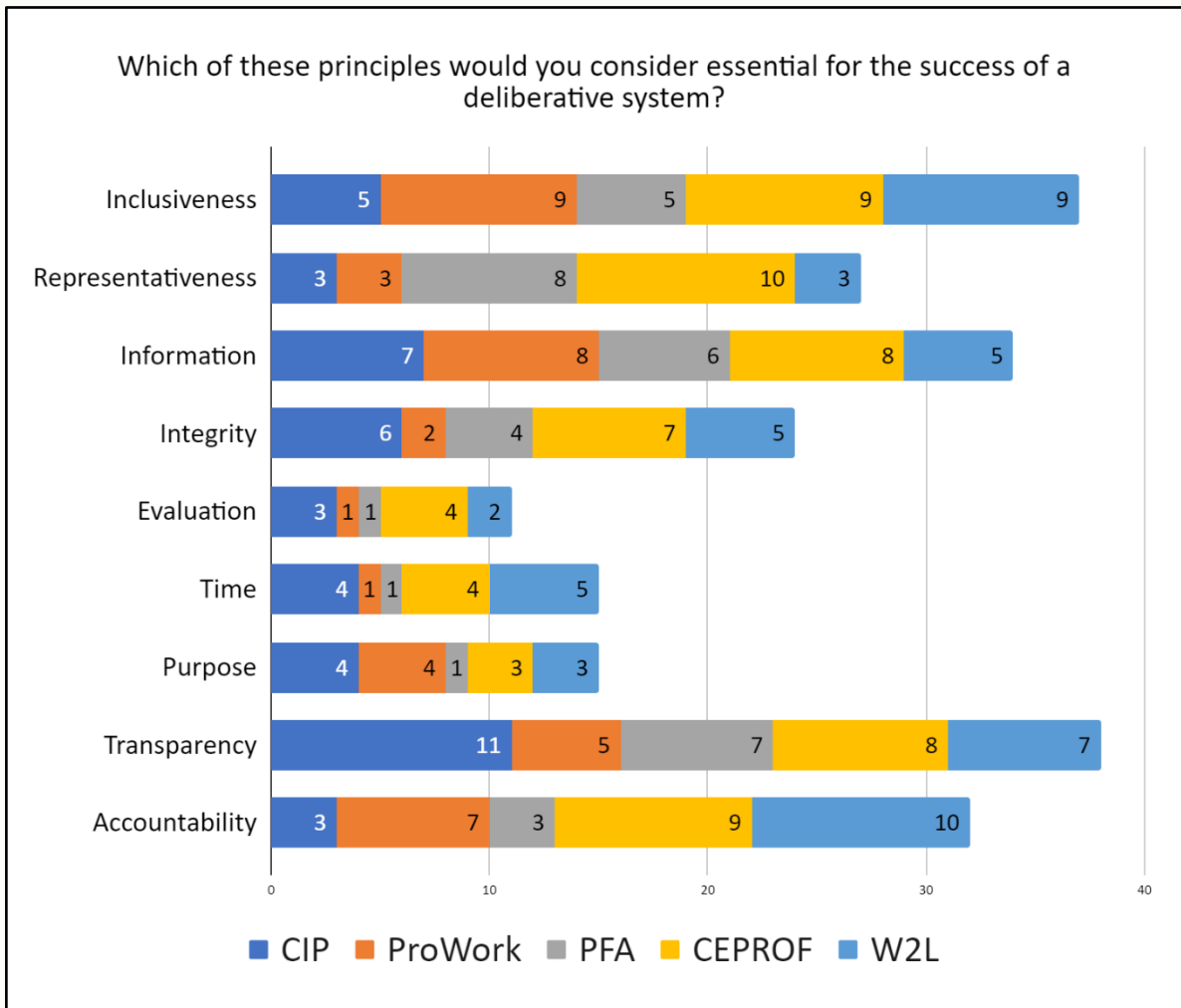
De belangrijkste uitdagingen zijn ervoor te zorgen dat het proces systematisch is en niet steeds weer dezelfde mensen omvat, ervoor te zorgen dat de betrokkenen een verschillende achtergrond hebben en, ten slotte, ervoor te zorgen dat de deelname gedurende het hele proces continu en consistent is, vooral voor onderwerpen waarvoor de beraadslagingen jaren kunnen duren. Er zijn verschillende processen die deze uitdagingen kunnen helpen overwinnen, maar de eerste moeten beter worden vastgesteld. Er moet een neutrale facilitator zijn, een persoon of raad die de deelnemers en het verloop van het gesprek op een neutrale manier kan beheren, en alle of ten minste de meeste deelnemers kan aanmoedigen om hun standpunten en argumenten naar voren te brengen. De neutrale bemiddelaar zou ook verantwoordelijk zijn voor het uitnodigen en waarborgen van een deelnemende steekproef die de diversiteit van de gemeenschap vertegenwoordigt, alsmede voor het handhaven van dezelfde continue deelname indien de beraadslagingen over hetzelfde onderwerp gedurende een langere periode plaatsvinden.

De in punt 3.1 genoemde gelijke behandeling van argumenten als factor van succesvolle deliberatie zou betrekking moeten hebben op een veelheid van processen in een deliberatie. Een gastvrije omgeving zou de deelnemers het vertrouwen kunnen geven om alle vragen te stellen die zij belangrijk achten. Terwijl het spreken de deelnemers en hun standpunten zou identificeren, vooral in een kleinschalig evenement, moet het stemproces anoniem blijven. Ten slotte is het tijdschema van een evenement van cruciaal belang, aangezien dit een factor is die van invloed is op de deelname niveaus, het verstrekken van grondige informatie voor het begrijpen van de gegeven kwestie en de besluitvormingsprocessen.

Antwoorden van GreenVETers op de enquête over het overlegstelsel

De respondenten van de door het GreenVETers-consortium gecreëerde enquête kregen twee uiterst belangrijke vragen over de succesvolle implementatie van een levensvatbaar, duurzaam deliberatief systeem. De eerste vraag over principes die essentieel worden geacht voor het succes van een deliberatief systeem bood meerdere keuzes, en elke respondent kon zoveel principes kiezen als hij/zij wilde. Het staafdiagram in figuur 3.5 geeft de antwoorden weer.

Figuur 3.5. Gestapeld staafdiagram van de beginselen die door de respondenten van de GreenVETers-enquête essentieel worden geacht voor het succes van een deliberatief systeem.

De tweede relevante vraag was "Wat is volgens u, op basis van uw kennis van burgerberaadslaging, de levensvatbaarheid van het deliberatiesysteem en hoe zou u ervoor zorgen dat het succesvol wordt geïmplementeerd? Deze vraag was open en de antwoorden weerspiegelden de meningen en aanbevelingen van de deskundigen die hierboven reeds werden besproken. Er werd vooral gewezen op het belang van het feit dat een lokale overheid beraadslagingen faciliteert, het juiste beheer van de schaal van een evenement om een inclusieve vertegenwoordiging van de groeiende, diverse bevolking te behouden, de betrokkenheid van gemarginaliseerde groepen bij het proces, en gelijke toegang tot informatie.

Bovendien werden de antwoorden van de respondenten op de eerste vraag ook weerspiegeld in hun antwoorden op de tweede vraag. Zij benadrukten opnieuw hun hoop dat transparantie en verantwoordingsplicht het winnen van de effecten van nepnieuws en het negeren van de aanbevelingen door beleidsmakers. Om ervoor te zorgen dat een deliberatief systeem werkt, moeten politieke beslissingen beantwoorden aan de behoeften die door de mensen worden uitgedrukt. Als een deliberatief gebeuren oppervlakkig wordt gebruikt en alleen voor autoriteiten om de huidige praktijken te "rechtvaardigen" zonder ernaar te streven ze te veranderen, dan verliest de deliberatieve democratie haar relevantie voor het volk. Ten slotte betwijfelen sommigen dat een systeem van representatieve democratie niet praktisch kan worden toegepast op grote groepen mensen. Dit laatste kan echter worden overwonnen als de facilitatoren en organisatoren goed nadenken, zoals blijkt uit zeer grote evenementen zoals de Citizen Assemblies in het Verenigd Koninkrijk.

Ondanks alle waarschuwingen en twijfels over de implementatie van een deliberatief systeem, bleven de respondenten meestal optimistisch over het systeem omdat het actieve betrokkenheid van de burgers aanmoedigt, en de empowerment van degenen die niet in een positie zijn om beslissingen te nemen. Burgeroverleg is een waardevol instrument voor burgerbetrokkenheid, omdat het de burgers de nodige ruimte en mogelijkheden biedt om samen te komen, te discussiëren en besluiten te nemen over de problemen van hun gemeenschap. De last van de verantwoording ligt dan bij de beleidsmakers en of zij al dan niet rekening houden met de aanbevelingen van de burgers, wat de participatie verder zou aanmoedigen.

3.5. Activiteiten

- 1) Burgerberaadslaging is het proces waarbij deelnemers die lid zijn van het publiek, evenwichtige argumentatieve discussies aangaan. Welke van de volgende soorten onderwerpen moeten aan burgerberaadslaging worden onderworpen?
  - (A) Onderwerpen die expertise en praktijkkennis combineren.
  - (B) Onderwerpen waarover tegenstrijdige publieke waarden bestaan.
  - (C) Onderwerpen waarop het publiek weinig vertrouwen heeft in de overheid.
  - (D) Controversiële en verdeeldheid zaaiende onderwerpen.
  - (E) Al het bovenstaande.

- 2) Welke van de volgende zaken belemmert de doelstellingen van Onderwijs voor Milieubewustzijn?
  - (A) Het opdragen van huiswerk aan studenten om onderzoek te doen naar een sociaal-wetenschappelijke kwestie.
  - (B) Het gebruik van probleemgestuurd leren in de pedagogie.
  - (C) De combinatie van natuurwetenschappelijk onderwijs en de democratische aspecten van klimaatactie.
  - (D) Het gebrek aan kennis en opleiding bij leerkrachten en opvoeders over dit onderwerp.

- 3) Welke van de volgende punten vormt een uitdaging voor de succesvolle implementatie van een deliberatief democratisch systeem?
  - (A) Het betrekken van gemarginaliseerde groepen bij het burgeroverleg.
  - (B) Het gebrek aan follow-up door de autoriteiten bij het uitvoeren van de aanbevelingen en besluiten die door de burgers tijdens de beraadslagingen zijn verstrekt.
  - (C) De zorgvuldige planning van een deliberatieve bijeenkomst, zodat er tijd is om de deelnemers vóór en tijdens de bijeenkomst grondig te informeren.
  - (D) De anonimiteit van de deelnemers tijdens het stemproces.

4. Klimaatactie via deliberatieve systemen

4.1. Het verband tussen de Europese Green Deal en milieuburgerschap

De uitdagingen waarmee democratieën worden geconfronteerd bij de aanpak van klimaatverandering zijn onderzocht en onderstreept. Deze uitdagingen omvatten het onvermogen van democratieën om te reageren op lange termijn gevaren, de manier waarop wetenschappelijke of technologische informatie wordt gebruikt in de besluitvorming, de invloed van gevestigde belangen en het feit dat onvoldoende rekening wordt gehouden met de doordachte meningen van burgers. Voorstellen voor deliberatieve democratie stellen dat democratieën, om de uitdaging van de klimaatverandering aan te gaan, effectievere democratische procedures en praktijken moeten invoeren (Silva, 2010).

Overleg scheidt ruimte voor deelnemers om na te denken over de belangen van toekomstige generaties en om gezamenlijke doelen en doelstellingen te definiëren door ze te richten op het algemeen belang (Silva, 2010). Om de neiging van de politiek om zich op de korte termijn te richten in evenwicht te brengen, maakt een deliberatieve aanpak het mogelijk de klimaatverandering te onderzoeken als een voortdurende catastrofe met betekenis op de korte, middellange en lange termijn (Flor, 2022).

Wanneer we denken aan een deliberatieve aanpak van de klimaatproblemen, moeten we steeds de voorwaarden voor ogen houden die de kwaliteit van het deliberatieve proces garanderen, en die zijn uiteengezet in punt 3.1. Een deliberatieve aanpak om klimaatproblemen op te lossen erkent de kritische bijdrage van technische en wetenschappelijke gegevens aan het besluitvormingsproces. Overlegdemocratie is gebaseerd op feiten; er moet rekening worden gehouden met het bewijsmateriaal. In een democratisch deliberatieproces worden de verschillende soorten en bronnen van bewijs erkend. Het benadrukt het belang van begrip voor

factoren in verschillende situaties, met name voor degenen die het meest kwetsbaar zijn voor de gevolgen van klimaatverandering, en maakt expliciet dat rekening moet worden gehouden met morele en ethische standpunten.

De deliberatieve democratie tracht ook de uitoefening van macht en gevestigde belangen door sterke naties en ondernemingen aan banden te leggen. De kracht van een argument en wederzijdse verdediging tussen deelnemers die vrij en gelijkwaardig zijn, zijn belangrijke concepten in democratische deliberatie.

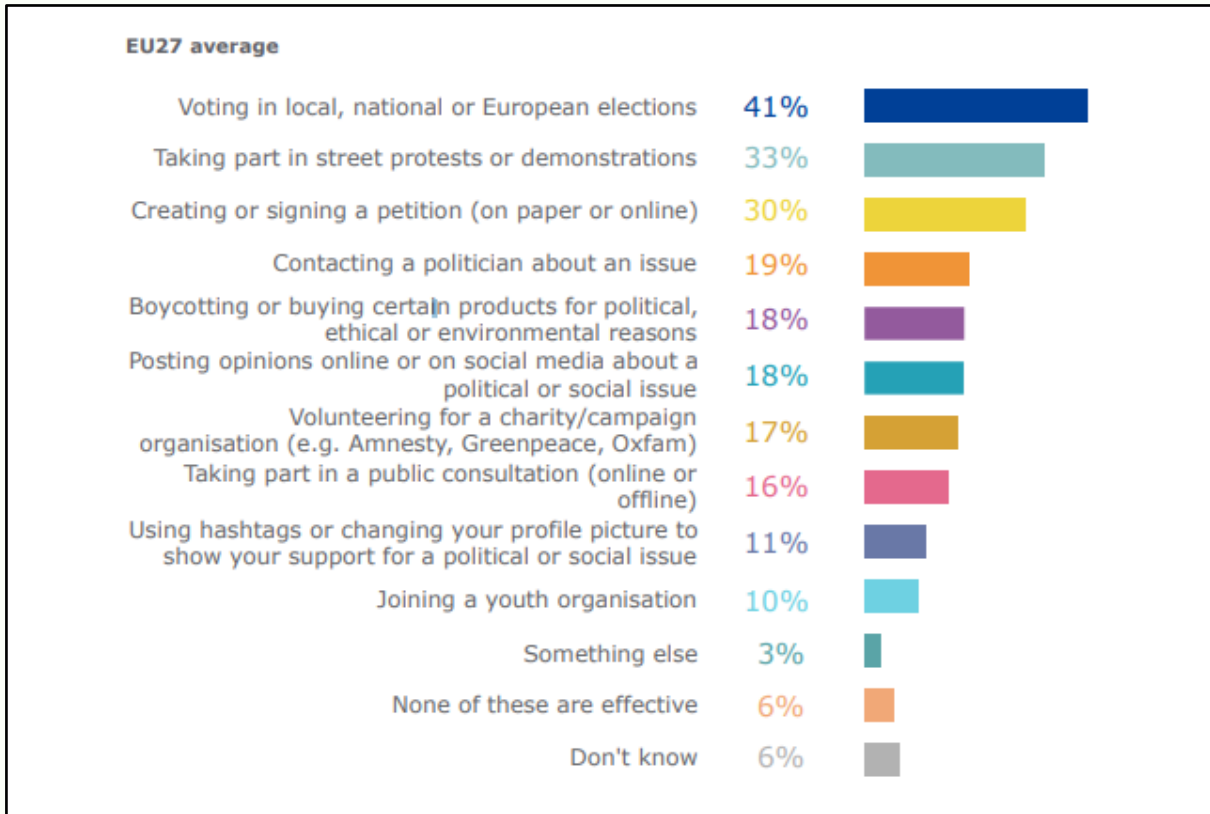
Gevestigde belangen vinden het in dergelijke omstandigheden moeilijker om hun eigen egoïstische korte termijn voorkeuren publiekelijk te verdedigen.

Veel deliberatieve democraten hebben zich gericht op kwesties van institutioneel ontwerp uit de wens om ruimten te bouwen of te vrijwaren van de strategische invloed van hun eigen belangen.

Een van de factoren die bijdragen tot de goed gedocumenteerde daling van het vertrouwen van het publiek in regeringen is de kloof tussen burgers en hun verkozen ambtenaren. Gezien de cruciale rol die regeringen spelen bij het weggeleiden van de economie en de samenleving uit de afhankelijkheid van broeikasgasemissies, levert dit duidelijke problemen op voor klimaatmaatregelen. In tegenstelling tot een focus op verkiezingen en stemintenties, beschouwt deliberatieve democratie de interactie tussen burgers en hun politieke vertegenwoordigers als een continu proces gebaseerd op een geïnformeerde dialoog. Door permanente communicatie probeert een deliberatieve strategie de band tussen kiezers en hun gekozen vertegenwoordigers te verbeteren.

De onderstaande grafiek toont de mening van jonge burgers over effectieve strategieën om hun stem door beleidsmakers te laten horen. Ondanks recente studies die wijzen op een gebrek aan belangstelling voor algemene verkiezingen, blijkt uit de gegevens van de Flash Eurobarometer dat jonge Europeanen van mening zijn dat stemmen nog steeds de meest doeltreffende strategie is.

Figuur 4.1. Wat zijn de drie meest effectieve acties om iemands stem te laten horen door besluitvormers? (% - EU27) (Bron: Jongerenenquête 2021 - <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2574>)

Uit de enquête blijkt niet alleen dat stemmen de favoriete manier van politieke interactie van jongeren is, maar ook dat rechtstreeks contact met een politieke vertegenwoordiger lager scoort dan andere opties, zoals petitie en openbare demonstraties. Hieruit blijkt dat jongeren politici niet zien als benaderbare en betrouwbare figuren die rekening houden met hun mening. Interacties tussen politici en het grote publiek moeten niet alleen plaatsvinden via stemmen en peilingen, maar ook via deliberatieve processen en tweerichtings gesprekken die in het maatschappelijk middenveld plaatsvinden. Dit stelt politici in staat om dieper in contact te treden met burgers en te leren van hun expertise, meningen en overtuigingen in plaats van alleen maar strategisch op zoek te gaan naar stemmen.

Milieuvraagstukken die in de Europese Unie zijn of worden besproken

In een speciale Eurobarometer van 2008 beschouwde 50% van de Europeanen de klimaatverandering als een van de ernstigste problemen waarmee de wereld wordt geconfronteerd. Hoe beter de burgers geïnformeerd waren over de oorzaken, de gevolgen en de manieren om de klimaatverandering te bestrijden, hoe groter de kans dat zij het als een "zeer ernstig probleem" beschouwden (Europese Commissie & Europees Parlement, 2009). Meer recent bleek uit de Eurobarometer-enquête van juli 2021 dat 93% van de Europese burgers klimaatverandering als een ernstig probleem beschouwt en 78% als zeer ernstig (Mastantuono, 2022). Deze bezorgdheid kan worden omgezet in positieve actie door aan te dringen op beleid dat een begin maakt met het verhelpen van de huidige trends in milieurampen.

Voorbeelden van beleid dat is of wordt onderzocht in burgerberaadslagingen of openbare discussies zijn de volgende.

- Het ontwerp van duurzame steden (Apostolou, 2018),
- De overgang naar duurzame mobiliteit,
- De overgang naar duurzame energie,
- De overgang naar een duurzame voedselconsumptie (Europese Commissie, 2022c)
- De overgang naar een circulaire economie,
- De invoering van groene punten in een gemeenschap,
- De verkorting van de aanvoerketen van producten van het veld naar de tafel,
- De versterking van de landbouwsector om deze duurzamer te maken en beter bestand tegen klimaatverandering,
- Het recyclen van afvalwater om het drinkbaar en veilig te maken voor hergebruik,
- De subsidiëring van groener vervoer, zoals elektrische auto's,
- De hogere belasting voor fabrieken of elektriciteitscentrales met aanzienlijke vervuilende emissies,
- Het opstellen van wetten om het gebruik van hernieuwbare energiebronnen zoals zonne-energie met behulp van fotovoltaïsche cellen aan te moedigen (Ministerie van Energie, Handel en Industrie, n.d.),

- De co-creatie van een Nationaal Actieplan Biodiversiteit (Departement Leefmilieu, 2015)
- De co-configuratie van een nationale klimaatwet (Wereld Natuur Fonds, 2020),
- De aanpassing van bestaande nationale wetgeving met nieuwe artikelen of richtsnoeren inzake
  - plastic voor eenmalig gebruik,
  - energie-efficiëntie,
  - de modernisering van de elektriciteitsproductie,
  - het gebruik van duurzame biobrandstoffen,
  - brandbeveiligde gebouwen,
  - afvalbeheer,
  - voorschriften in de bouw,
  - de bescherming van water tegen verontreiniging door de landbouw (Ministerie van Bestuurlijke Vernieuwing en E-Governance, 2009)

Naast het belasten en reguleren van niet-duurzame praktijken en het subsidiëren van "groenere" alternatieven, zou ook de aanpassing van onderwijscurricula onderwerp van discussie kunnen worden.

4.2. Effectief reageren op klimaat

Burgers als actoren van sociale verandering vormen de kern van milieubewust burgerschap in groene en duurzame steden. Geïnformeerde burgers begrijpen de waarde van het bevorderen van discussie, debat en bewustzijn van duurzaamheidsbeleid voor het algemeen belang en het behoud van de ecosystemen van de aarde, naast het ondernemen van duurzame gezinsactiviteiten. Een zeer belangrijk onderwerp is het gebruik van beslissingsondersteunende systemen om de betrokkenheid en actieve deelname van burgers aan te moedigen voor een beter beheer van steden en de samenleving. Er kan worden aangetoond dat sociale factoren, stedelijke effecten en veerkracht, analyse en verandering van gedrag van burgers binnen stedelijke gemeenschappen, milieubeheer en milieurechtvaardigheid essentiële componenten zijn van groene en duurzame steden.

Wat duurzame steden en milieurechtvaardigheid betreft, moeten we ook naar het platteland kijken. De inspanningen om de klimaatverandering te beperken zijn niet gelijkmatig verdeeld of toegepast op alle sectoren. De landbouwsector en de plattlandsgebieden werden tot nu toe niet betrokken bij de inspanningen om de emissies terug te dringen. Plattlandsgebieden worstelen met hun specifieke beperkingen bij het terugdringen van broeikasgasemissies en de ecologische voetafdruk, omdat verspreide huisvesting vaak niet is gemoderniseerd om efficiënt gebruik te maken van natuurlijke hulpbronnen en vervuiling te beperken.

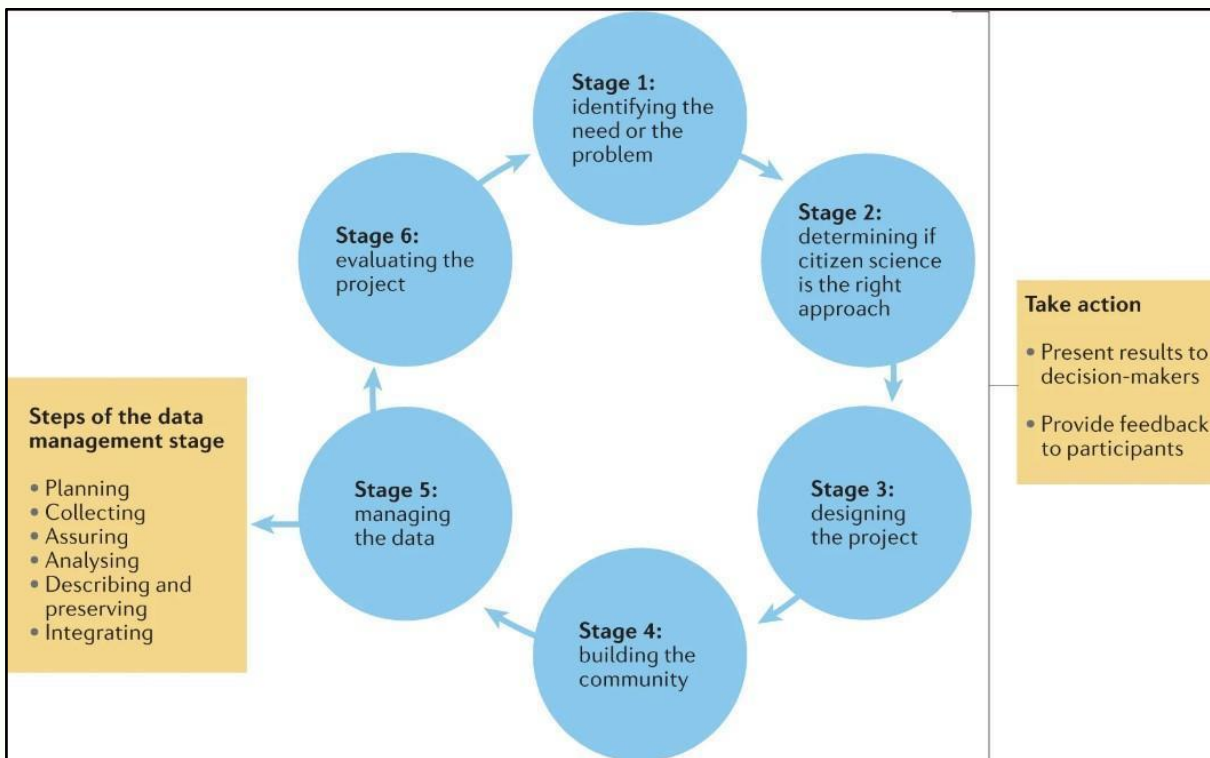
Plattlandsgebieden worden niet gezien als een plaats die overheidssteun nodig heeft voor de invoering van groene oplossingen, zelfs meer dan in grote en geïndustrialiseerde steden. Dit is des te belangrijker om aan te pakken wanneer we beseffen dat het platteland de sleutel is tot het behoud van de biodiversiteit. Niet alleen de landbouwactiviteit kan bijdragen tot de bescherming van de biodiversiteit, maar ook de plattlandsgemeenschappen door de omvang van de door hen veroorzaakte verontreiniging van lucht, water en bodem te verminderen.

Burgerwetenschap

Bij de behandeling van een vraagstuk van deze omvang is het van belang een allesomvattende aanpak te hanteren die rekening houdt met alle verschillende contexten waarin deze aanpak moet worden toegepast. Citizen science, dat afhankelijk is van de betrokkenheid van burgers voor de voortdurende ontwikkeling van kennis, kan worden gebruikt als het belangrijkste instrument voor de totstandbrenging van een dergelijke aanpak. Via citizen science kan iedereen deelnemen aan de verschillende stadia van het wetenschappelijk proces, van het ontwerp van de onderzoeksvraag, tot het verzamelen van gegevens en het vrijwillig in kaart brengen, de interpretatie en analyse van de gegevens, en de publicatie en verspreiding van de resultaten. Dit maakt citizen science tot een uiterst belangrijk instrument voor de ontwikkeling van een strategie voor klimaatbestendigheid en innovatie in alle contexten, omdat het meerdere bronnen kan opleveren.

Figuur 4.2. Stadia van het opzetten en uitvoeren van een citizen science project in de ecologie en milieuwetenschappen (Bron: Nature Reviews Methods Primers, 2022), <https://www.nature.com/articles/s43586-022-00144-4>

De kennis, waarden, attitudes, vaardigheden, competenties en gedragingen die nodig zijn voor het monitoren van iemands milieu-impact en voor actieve burgerparticipatie in zowel de individuele en collectieve sfeer als de private en publieke sfeer kunnen via dit nieuwe type onderwijs bij burgers worden ontwikkeld. De Europese Green Deal Oproep stelt dat het essentieel is om burgers en gemeenschappen rechtstreeks te betrekken bij het bijdragen aan klimaatactie en het beschermen van het milieu, en hen zo aan te moedigen hun persoonlijke gedrag te veranderen, hun koolstof- en milieuvoetafdruk te verminderen en actie te ondernemen op individueel en collectief niveau (Europese Commissie, 2019).

Door de bescherming van de biodiversiteit, op de natuur gebaseerde oplossingen voor klimaatbestendigheid, duurzaam energieverbruik en afvalbeheer te ondersteunen, zou een duurzamere levensstijl en interactie met het milieu worden bereikt. Duurzaamheid moet worden ingebed in alle facetten van de samenleving om de eisen van de ecologische, culturele, sociale en economische systemen met elkaar in evenwicht te brengen. De meeste maatregelen die tot nu toe zijn genomen, hebben vaak alleen betrekking op de milieuproblemen die verband houden met de algemene effecten.

Sociale, culturele en economische indicatoren zijn essentieel omdat zij een continue stroom van broodnodige informatie bieden voor het lopende proces van duurzame ontwikkeling (Barry et al., 2021). Sociale, culturele en economische kennis zou een vollediger begrip van de klimaateffecten mogelijk maken op basis van de individuen die rechtstreeks worden beïnvloed door veranderingen in het wereldwijde klimaatstelsel.

4.3. Activiteiten

- 1) De deliberatieve democratie wijst op verschillende problemen in de huidige democratische systemen. Op welke daarvan wordt niet gewezen?
  - (A) Het onvermogen om te reageren op gevaren op lange termijn.
  - (B) Het gebrek aan aandacht voor de mening van de burgers.
  - (C) De uitoefening van macht en belangenverstrengeling door sterke bedrijven.
  - (D) Het gebrek aan politieke opties voor de burgers.

- 2) Leg in je eigen woorden kort het belang van milieubewustzijn uit.

5. Conclusie

De in 2019 ingevoerde Europese Green Deal heeft voor de Unie en haar lidstaten concrete doelen gesteld op weg naar koolstofneutraliteit en een circulaire economie. De Deal heeft nieuwe wegen geopend in de aanpak van de klimaatverandering door middel van initiatieven, financieringsprogramma's, beleid en regelgeving die overwegend goed zijn ontvangen gezien de bezorgdheid van mensen over de ernst van het probleem. Samen met de reis naar de wereldwijde uitvoering van de Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen van de VN heeft het proces van verzachten, oplossen en aanpassen aan de zich ontwikkelende milieucrisis aan kracht gewonnen.

Niettemin rust de verantwoordelijkheid voor zinvolle actie op de schouders van zowel regeringen als burgers. Burgers zijn het aan zichzelf, de toekomstige generaties en het milieu verplicht een actieve rol op zich te nemen door burgerparticipatie. Evenzo moeten regeringen verantwoordelijk worden gehouden voor het milieubeleid en de milieuwetten die zij uitvoeren, wijzigen of afschaffen. Door de invoering van Educatie voor Milieuburgerschap is het bewustzijn van de burgers en hun gevoel van verantwoordelijkheid vergroot. Het is uiterst belangrijk dat dit soort onderwijs in de onderwijssystemen, zowel het traditionele als het beroepsonderwijs, van alle EU-lidstaten wordt versterkt en geperfectioneerd.

Samen met EEC moeten studenten ook worden voorgelicht over de voordelen van het gebruik van burgeroverleg en de overgang naar een deliberatief democratisch systeem bij klimaatactie. Transparantie, beschikbaarheid van informatie, inclusieve vertegenwoordiging en verantwoordingsplicht van autoriteiten en belanghebbenden vormen de kern van deliberatieve democratie. Deze beginselen kunnen helpen bij de aanpak van het controversiële onderwerp klimaatverandering, waarvan sommige burgers ondanks wetenschappelijk bewijs misschien niet eens geloven dat het bestaat. Bovendien bestaan er onder de bevolking tegenstrijdige meningen over de manieren om het probleem op te lossen en te beperken. Burgeroverleg, een zeer geschikt instrument om dergelijke onderwerpen onder de loep te nemen, zou het gevoel van betrokkenheid van de burgers bij de besluiten waar zij bij betrokken zijn,

vergroten en daarmee ook hun gevoel van verantwoordelijkheid bij het nastreven van de doelen die zij mede hebben vastgesteld.

Oplossingen voor alle activiteiten

Oplossingen voor hoofdstuk 2 Activiteiten:

- 1) Het doel van de Europese Green Deal is:
- **(B) Klimaatneutraliteit bereiken tegen 2050.**
- 2) In 2021 onthulde de Europese Commissie een pakket wetgevingsvoorstellen om de bestaande wetgeving te moderniseren en aan te passen aan de klimaatdoelstelling van de EU voor 2030. Welke naam kreeg dat pakket?
- **A) Geschikt voor 55**
- 3) Welke van deze maatregelen wordt als cruciaal beschouwd voor een efficiënter klimaatbeleid?
- **(C) De individuele en collectieve acties van burgers om problemen van openbaar belang te identificeren, aan te pakken en op te lossen.**

Oplossingen voor hoofdstuk 3 Activiteiten:

- 1) Burgerberaadslaging is het proces waarbij deelnemers die lid zijn van het publiek, evenwichtige argumentatieve discussies aangaan. Welke van de volgende soorten onderwerpen moeten aan burgerberaadslaging worden onderworpen?
- **(E) Alle bovenstaande.**
- 2) Welke van de volgende zaken belemmert de doelstellingen van Onderwijs voor Milieubewustzijn?
- **(D) Het gebrek aan kennis en opleiding bij leerkrachten en opvoeders over het onderwerp.**
- 3) Welke van de volgende punten vormt een uitdaging voor de succesvolle implementatie van een deliberatief democratisch systeem?
- **(B) Het gebrek aan follow-up door de autoriteiten bij het uitvoeren van de aanbevelingen en besluiten die door de burgers tijdens de deliberatie worden verstrekt.**

Oplossingen voor hoofdstuk 4 Activiteiten:

1) De deliberatieve democratie wijst op verschillende problemen in de huidige democratische systemen. Op welke daarvan wordt niet gewezen?

- D) Het gebrek aan politieke opties voor de burgers.

2) Leg in je eigen woorden kort het belang van milieu burgerschap uit.

- Voorbeeld van een antwoord:

Milieu-attitudes en -gedrag kenmerken en beïnvloeden onze productie- en consumptie keuzes en beïnvloeden daardoor in hoge mate onze milieu-impact. Milieu Burgerschap vereist nieuwe manieren van denken en handelen. Een actieve milieu burger zijn omvat het erkennen van de waarde van een leefbare omgeving voor mens en natuur, het bevorderen van behoud en herstel van hulpbronnen, en het ondersteunen van natuurbescherming en biodiversiteit.

Referenties

Andersson, E., & Kambli, N. (2020). Vijf manieren om burgers zinvol te betrekken bij klimaatactie. Medium. <https://medium.com/viable-cities/five-ways-of-meaningfully-involving-citizens-in-climate-action-20213949a253>

Apostolou, G. (2018). *Συμμετοχική δράση των πολιτών στη δημιουργία Βιώσιμων Πόλεων* [Proefschrift]. Nationale Technische Universiteit van Athene. Op 15 juli 2022 ontleend aan <https://dspace.lib.ntua.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/50432/final.pdf?sequence=1>

Barry, D., & Hoyne, S. (2021). Duurzame meetindicatoren om effecten van klimaatverandering te beoordelen: Implicaties voor de New Green Deal Era. *Current Opinion in Environmental Science & Health*, 22(100259). <https://doi.org/10.1016/j.coesh.2021.100259>

Blacksher, E., Diebel, A., Forest, P., Goold, S. D., & Abelson, J. (2012). Wat is publieke deliberatie? *Hastings Center Report*, 42(2), 14-17. <https://doi.org/10.1002/hast.26>

Bohman, J. (2000). *Publieke deliberatie: Pluralisme, complexiteit en democratie*. MIT Press.

Boulianne, S. (2018). Beyond the Usual Suspects Representation in Deliberative Exercises. In L. L. Hanson (Ed.), *Publieke deliberatie over klimaatverandering: Lessons from Alberta Climate Dialogue* (pp. 109-132). AU Press.

Bowers, C. A. (2001). Naar een eco-justitie pedagogie. *Onderwijsstudies*, 32(4), 401-416. <https://doi.org/10.1080/13504620120109628>

D'Arcy, C. (2017). *Citizens' Assembly stemt voor einde verplichte pensioenleeftijd*. The Irish Times. Retrieved July 25, 2022, from <https://www.irishtimes.com/news/social-affairs/citizens-assembly-votes-to-end-mandatory-retirement-age-1.3148549>

Ministerie van Milieu. (2015). *ΤΜΗΜΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ - Αρχείο*. Ministerie van Landbouw, Plattelandsontwikkeling en Milieu. Opgehaald op 25 juli 2022 van

http://www.moa.gov.cy/moa/environment/environmentnew.nsf/page45_arch_gr/page45_arch_gr?OpenDocument

Ebuona, O., Yarbrough, B., & Hutto, I. (2022). *What is Public Deliberation | University of Houston-Downtown*. Universiteit van Houston-Downtown.

Opgehaald op 21 juli 2022 van

<https://www.uhd.edu/academics/humanities/news-community/center-public-deliberation/Pages/uhd-cpd-what-is.aspx>

ENEC (2018). *Definitie van de milieuburger*. Europees Netwerk voor Milieuburgerschap - ENEC. Opgehaald op 26 juli 2022 van <https://enec-cost.eu/environmental-citizen/>

Europese Commissie (2018). *Een schone planeet voor iedereen - een Europese strategische langetermijnvisie voor een welvarende, moderne, concurrerende en klimaatneutrale economie*. (Technisch verslag COM(2018) 773). EUR-Lex. Opgehaald 13, 2022, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0773>

Europese Commissie. (2019). *De Europese Green Deal*. Europese Unie. (Technisch verslag COM(2019) 640). EUR-Lex. Op 13, 2022 ontleend aan <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1588580774040&uri=CELEX:52019DC0640>.

Europese Commissie. (2020a). *Een nieuw actieplan voor de circulaire economie - Voor een schoner en concurrerder Europa*. Europese Unie. (COM(2020) 98). EUR-Lex. Op 13, 2022 ontleend aan <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1583933814386&uri=COM:2020:98:FIN>.

Europese Commissie. (2020b). *Een strategie "van boer tot bord" - voor een eerlijk, gezond en milieuvriendelijk voedselsysteem*. Europese Unie.

(COM(2022) 140). EUR-Lex. Op 13, 2022 ontleend aan <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0381>.

Europese Commissie. (2020c). *EU-biodiversiteitsstrategie voor 2030 - De natuur terugbrengen in ons leven*. Europese Unie. (COM(2020) 380). EUR-Lex. Op 13, 2022 ontleend aan <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1590574123338&uri=CELEX:52020DC0380>.

Europese Commissie. (2021a). *'Fit for 55': De klimaatdoelstelling van de EU voor 2030 halen op weg naar klimaatneutraliteit*. Europese Unie (COM(2021) 550 definitief). EUR-Lex. Op 13 oktober 2022 ontleend aan <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0550>.

Europese Commissie. (2021b). *Pathway to a Healthy Planet for All - EU-actieplan: "Towards Zero Pollution for Air, Water and Soil"*. Europese Unie (COM(2021) 400 definitief). EUR-Lex. Op 13 oktober 2022 ontleend aan https://ec.europa.eu/environment/pdf/zero-pollution-action-plan/communication_en.pdf.

Europese Commissie. (2022a). *Europees klimaatpact*. Europese Unie. Op 22 juli 2022 ontleend aan https://europa.eu/climate-pact/index_en.

Europese Commissie. (2022b). *Duurzame producten tot norm verheffen*. Europese Unie. (COM(2022) 140 def.). EUR-Lex. Opgehaald 09, 2022, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022DC0140&qid=1649112555090>

Europese Commissie. (2022c). *Collegiale parlementen - Europees klimaatpact*. Europese Unie. Opgehaald op 25 juli 2022 van https://europa.eu/climate-pact/about/peer-parliaments_en

Europese Commissie & Europees Parlement. (2009). *De houding van Europeanen ten opzichte van klimaatverandering. Speciale Eurobarometer 313*. https://www.europarl.europa.eu/pdf/eurobarometre/12_07/report_eb711_climate_change_en.pdf

Fetting, C. (2020). *De Europese Green Deal*.

ESDN-verslag, december 2020, ESDN-kantoor, Wenen.

https://www.esdn.eu/fileadmin/ESDN_Reports/ESDN_Report_2_2020.pdf

Fishkin, J. (2009). *Als het volk spreekt: Deliberatieve democratie en openbare raadpleging*. OUP Oxford.

Flor, A. (2022). *Os cidadãos estão prontos para participar. Estarão os políticos prontos para ouvir?* Público. Op 13 oktober 2022 ontleend aan

<https://www.publico.pt/2022/01/17/mundo/noticia/cidadaos-estao-prontos-participar-estarao-politicos-prontos-ouvir-1992080>.

Hadjichambis, A. C. (2022). Europese Green Deal en Milieuburgerschap: Twee onderling verbonden concepten. *Environmental Sciences Proceedings*, 14(1), 3. <https://doi.org/10.3390/environsciproc2022014003>

Hadjichambis, A. C., Reis, P., Paraskeva-Hadjichambi, D., Činčera, J., Gericke, N., Knippels, M.-C., & Boeve-de Pauw, J. (Eds.). (2020).

Conceptualizing Environmental Citizenship for 21st Century Education.

Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-20249-1_15

Hainsch, K., Löffler, K., Burandt, T., Auer, H., Granado, P. C. del, Pisciella, P., Zwickl-Bernhard, S. (2022) Scenario's voor de energietransitie: Welk beleid, maatschappelijke houdingen en technologische ontwikkelingen zullen de EU Green Deal realiseren?, *Energie*, 239(122067).

<https://doi.org/10.1016/j.energy.2021.122067>

Karkkainen, B. C., Sabel, C., & Fung, A. (2005). Beyond Backyard Environmentalism: How Communities Are Quietly Refashioning Environmental Regulation: The Environmental Politics Reader. In J. S. Dryzek & D. Schlosberg (Eds.), *Debating the Earth: The Environmental Politics Reader* (p. 116). Oxford University Press.

Leonard, M., Pisani-Ferry, J., Shapiro, J., Tagliapietra, S., & Wolff, G. B. (2021). De geopolitiek van de Europese Green Deal. *Beleidsbijdrage*, nr. 04/2021, Bruegel, Brussel.

Levinson, R., Knippels, M. C., van Dam, F., & Kyza, E. et al. (2017). *Wetenschap en samenleving in het onderwijs*. Socio-wetenschappelijk onderzoekend leren: Connecting formal and informal science education with society. <https://www.parrise.eu/wp-content/uploads/2018/03/parrise-en-rgb.pdf>

Mastantuono, A. (2022). *Staat van de energie-unie 2021*. Europees Economisch en Sociaal Comité. Op 4 april 2022 ontleend aan <https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/opinions-information-reports/opinions/state-energy-union-2021>.

Matasick, C. (2020). *De wijsheid van de menigte: Promoting Media Development through Deliberative Initiatives*. Center for International Media Assistance. Opgehaald op 25 juli 2022 van <https://www.cima.ned.org/publication/wisdom-of-the-crowd-deliberative-democracy/>.

Ministerie van Bestuurlijke Vernieuwing en E-Governance. (2009). *Ανοικτή Διακυβέρνηση | Περιβάλλοντος και Ενέργειας*. Open Regering. Opgehaald op 25 juli 2022 van <http://www.opengov.gr/home/category/users/enviromentandenergy>

Ministerie van Energie, Handel en Industrie. (n.d.). *Δημόσια Διαβούλευση*. Ministerie van Energie, Handel en Industrie: Energiedienst. Retrieved July 25, 2022, from <https://energy.gov.cy/secondary-menu/%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CF%8C%CF%83%CE%B9%CE%B1-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%B2%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7.html>

Moore, J. (2005). Belemmeringen en paden voor het creëren van programma's voor duurzaamheidsonderwijs: Moving from rhetoric to reality. *Environmental Education Research*, 11(5), 537-555. <https://doi.org/10.1080/13504620500169692>

Mourato, J., & Iannuzzi, G. (2021). Ação climática e inovação institucional ao nível local. In Oliveira, F. P., Carvalho, J. de, & Bento, J. F. (Eds.), *Encontro*

Anual da Ad Urbem, Tomar, 2019-2020. Descentralização e ordenamento do território: Atas, pp. 249-262. Coimbra: Almedina.

<http://hdl.handle.net/10451/51382>

Rachman, I., Sugimaru, C., & Matsumoto, T. (2020). GEBRUIK VAN PROBLEM-BASED LEARNING (PBL) MODEL OM LEERRESULTATEN IN MILIEUONDERWIJS TE VERBETEREN. *Journal of Environmental Science and Sustainable Development*, 3(1), 114-141.

<https://doi.org/10.7454/jessd.v3i1.1039>

Revans, R. (2011). *ABC van Action Learning* (1st ed.). Routledge.

<https://doi.org/10.4324/9781315263533>

Sandover, R., Moseley, A., & Devine-Wright, P. (2021). Contrasting Views of Citizens' Assemblies: Stakeholder Perceptions of Public Deliberation on Climate Change. *Politics and Governance*, 9(2), 76-86.

<https://doi.org/10.17645/pag.v9i2.4019>

Siddi, M. (2020). De Europese Green Deal: *Assessing its current state and future implementation*, *FIIA Working Paper Series*, 114.

<https://www.fiaa.fi/en/publication/the-european-green-deal>

Silva, F. C. da (2010). Democracia deliberativa. In: Viegas, J. M. L. Santos, S. e Faria, S. (Eds.), *A qualidade da democracia em Portugal. Deliberação, representação e participação política em Portugal e Espanha* (pp. 11-36), Lisboa: Mundos Sociais. <http://hdl.handle.net/10451/11381>

Smith, C., & Rowe, G. (2016). Deliberatieve processen in de praktijk. In S. Dodds & R. A. Ankeny (Eds.), *Big Picture Bioethics: Developing Democratic Policy in Contested Domains* (pp. 59-70). Springer International Publishing. DOI: 10.1007/978-3-319-32240-7_5

Smith, G. A. (2007). Plaatsgebonden onderwijs: Het doorbreken van de beperkende regelmatigheden van de openbare school. *Environmental Education Research*, 13(2), 189-207.

<https://doi.org/10.1080/13504620701285180>

Solomon, S., & Abelson, J. (2012). Why and When Should We Use Public Deliberation? *Hastings Center Report*, 42(2), 17-20. DOI: 10.1002/hast.27

Tidball, K. G., & Krasny, M. E. (2010). Stedelijke milieueducatie vanuit een sociaal-ecologisch perspectief: Conceptueel kader voor burgerecologieonderwijs. *Cities and the Environment (CATE)*, 3(1), 11.

Verenigde Naties. (2015). *DE 17 DOELSTELLINGEN | Duurzame Ontwikkeling*. Sustainable Development Goals. Op 22 juli 2022 ontleend aan <https://sdgs.un.org/goals>.

Van Styvendale, N., McDonald, J., & Buhler, S. (2018). Community Service-Learning in Canada: Emerging Conversations. *Engaged Scholar Journal: Community-Engaged Research, Teaching, and Learning*. 4. DOI: 10.15402/esj.v4i1.303.

Willis, R., Curato, N., & Smith, G. (2022). Deliberatieve democratie en de klimaatcrisis. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 13(2), e759. <https://doi.org/10.1002/wcc.759>

Wereld Natuur Fonds. (2020). *Πλατφόρμα διαλόγου για τον κλιματικό νόμο*. Πλατφόρμα διαλόγου για τον κλιματικό νόμο. Opgehaald op 25 juli 2022 van <https://klimatikosnomos.gr/>

Aanvullende bronnen

Twalo, T. (2019). Uitdagingen van kennisproductie en kennisgebruik bij onderzoekers en beleidsmakers. *Educational Action Research*, 27(2), 269-285. <https://doi.org/10.1080/09650792.2018.1459763>

Zerva, A. (2018). *Milieuecommunicatie en duurzame ontwikkeling: publieke opvattingen, kennis en houdingen ten opzichte van klimaatverandering*. Democritus Universiteit van Thracië. DOI: 10.12681/eadd/42517.

Het GreenVETers-project wordt medegefinancierd door het ERASMUS+-programma van de Europese Unie en wordt uitgevoerd van april 2022 tot april 2024. Deze publicatie geeft de visie van de auteurs weer en de Europese Commissie kan niet verantwoordelijk worden gesteld voor het gebruik van de informatie in deze publicatie.

[Projectcode: 2021-2-NL01-KA220-VET-000048185].

<https://greenveters.eu/>

Co-funded by
the European Union

